

DEBRECENI EGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK

Kollokvialis és szleng elemek a magyar jelnyelvben

(MA-záródolgozat)

Témavezető:

Dr. Kis Tamás

egyetemi docens

Külső konzulens:

Mosoni Krisztina

jelnyelvoktató

Készítette:

Bodnár Noémi

II. magyar MA

Debrecen
2017

NYILATKOZAT

Alulírott **Bodnár Noémi**, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy **Kollokvialis és szleng elemek a magyar jelnyelvben** című diplomamunkám saját, önálló munkám; az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy diplomamunka esetén plágiumnak számít:

- szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más szerző publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem. Tudomásul veszem, hogy plágium esetén diplomamunkám visszautasításra kerül.

Továbbá felelősségem tudatában nyilatkozom arról, és aláírással igazolom, hogy a Debreceni Egyetem Elektronikus archívumába (DEA) a <http://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/85081> címre feltöltött diplomamunkám mindenben megegyezik a benyújtott papíralapú és/vagy CD formátumú dolgozattal.

Debrecen, 2017. év 04. hó 11. nap

Bodnár Noémi

.....

Tartalom

1. Bevezetés.....	1
2. A siket közösség.....	2
2.1. A jelnyelv elsődleges használói: a siketek	2
2.2. A siketek megítélése a halló társadalomban.....	7
2.3. Kérdőív készítése halló adatközlőkkel	8
2.4. Kérdőív készítése siket adatközlőkkel.....	17
2.4.1. Problémák és nehézségek.....	17
2.4.2. A célcsoport	17
2.4.3. Eredmények	18
3. A jelnyelv	21
3.1. Természetes nyelv-e a jelnyelv?.....	21
3.2. A jelnyelvi eszköztár	22
3.3. A fonémák	23
3.4. A morféimák	26
3.5. A lexémák.....	27
3.6. A szintagmák	35
4. A kollokvializmus és a szleng.....	39
4.1. A kollokvializmus és a szleng fogalmáról.....	39
4.2. A szleng kialakulásának és használatának lehetséges okai	41
4.3. A szleng típusai	43
4.4. A szleng szóalkotási módjai	45
4.5. Szleng a jelnyelvben.....	46
4.6. A jelnyelvi szleng egy lehetséges meghatározása	46
4.7. Szleng személynevek? A névjelek kérdésköre	48
5. Az anyaggyűjtés módszerei.....	53
5.1. A jelnyelvi anyaggyűjtés problémái, a megfigyelői paradoxon.....	53
5.2. A problémák minimalizálása, az adatközlők.....	54
5.3. A gyűjtés menete	55
6. Jelnyelvi szlengszótár.....	56

6.1. Jelnyelvi szótárak	56
6.2. A szócikkek	57
7. A jelnyelvi szleng lehetséges elemzési módjai	59
8. Összefoglalás.....	66
Irodalom	68
Forrásirodalom	71
Mellékletek	72
1. Melléklet.....	72
2.Melléklet.....	74
3.Melléklet.....	75

1. Bevezetés

A Központi Statisztikai Hivatal 2014-es adatai szerint¹ a magyarországi siketek és nagyothallók száma megközelítőleg 72.000 fő, ezek az adatok viszont a 2001-es népszámlálás adatai alapján készültek, ahol nem volt kötelező a fogyatékossgal kapcsolatos kérdésekre válaszolni, így ezek csak megközelítőleges adatok. Léteznek olyan becslések, melyek a súlyos nagyothallók és siketek számát kb. 30–40.000 főre teszik (VASÁK 2005:14).

A siketek tehát jelentős kisebbséget alkotnak Magyarországon, identitásuknak egyik alapköve pedig a 2009 óta hivatalos nyelvként elismert magyar jelnyelv. Ezidáig nem túl sok publikáció született hazánkban a jelnyelvvvel kapcsolatban. Három magyar nyelvész munkája kiemelendő: SZABÓ M. HELGA a jelnyelv grammatikai szerkezetével foglalkozik (MONGYI–SZABÓ 2003; SZABÓ 2003; SZABÓ 2007; SZABÓ 2012; SZABÓ M. 2013), HATTYÁR HELGA szocio-pszicholingvisztikai szempontból vizsgálja a siketek nyelvésajátítását (HATTYÁR 2008), BARTHA CSILLA pedig a kétnyelvűség szempontjából vizsgálja a siket közösséget,(BARTHA 2004; BARTHA–HATTYÁR 2011) valamint „az MTA Nyelvtudományi Intézetében „JelEsély” néven futó projekt a magyar jelnyelvnek és a siket közösség jelnyelvhasználatának kutatásával és feltárásával foglalkozik, a jelnyelvi, illetve kétnyelvű (jelnyelven és magyar nyelven történő) oktatás megalapozása és támogatása érdekében.” (<http://jelesely.hu/web/>).

A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) valamint a Hallatlan Alapítvány szintén igyekszik a jelnyelvet széles körben hozzáférhetővé tenni, a pozitívista jelgyűjtés eredményeképpen meg is született és folyamatosan bővül az első magyarországi online jelnyelvi szótár (<http://www.hallatlan.hu/c/jelek/>), viszont ebben a szótárban nem kap helyet a jelnyelvi szleng vagy káromkodás, sem azok a mindennap használt elemek, amelyeket jelnyelvi idiómáknak nevezünk.

Mivel a jelnyelv természetes nyelv, tekintve, hogy komplex rendszer, van beszélőközössége, nyelvjárásai vannak, a siketek spontán módon használják a kommunikációban (HATTYÁR 2008:15–28), feltételezhető, hogy beszélhetünk jelnyelvi szlengről, amennyiben a szlenget nyelvi univerzálénak (PENTTINEN; 1984:7; TENDER 1997; KIS 2006) tekintjük. Ezt a feltételezést erősítheti az is, hogy dialektusai vannak a magyar

¹Vö.: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/egeszsegugyi_evkonyv_2014.pdf

nyelvnek, hagyományosan a hét hallássérültek számára létrehozott iskolához kötve hét magyar jelnyelvjárást szokás elkülöníteni (SZABÓ M. 2013).

Eddigi ismereteim szerint a magyar jelnyelv kollokvialis és szleng elemeivel ezidáig még nyelvészeti szempontból nem foglalkoztak hazánkban, így dolgozatomban ezt a témát szeretném körüljárni. A szleng fogalmát alapvetően társasnyelvészeti szemlélet szerint értelmezem: „A modern szlengkutatás úgy véli, hogy a szleng elsősorban nem szókincs, hanem egyfajta nyelvi viselkedés, a nagyobb közösségeken belül létrejövő kiscsoportok (koalíciók) identitását jelző beszédmód, az ember társas tulajdonságaiból magyarázható nyelvi univerzálé, amely minden nyelvben és a nyelveknek minden korszakában megtalálható. Létrejöttének talán legfontosabb feltétele egy olyan közösség, amelynek tagjai intenzív emocionális és beszédkapcsolatban állnak egymással” (KIS 2010).

A dolgozat hosszú távú célja a magyar jelnyelv kollokvialis és szleng elemeinek összegyűjtése, ismertetése, tipologizálása, elemzése, valamint egy folyamatosan bővülő online jelnyelvi szlengszótár² bemutatása. A jelnyelvi szleng feltérképezése számos tudományterületnek szolgál fontos adalékokkal (pl. nyelvészet, szociológia, gyógypedagógia), emellett a mindennapi életben is rendkívül hasznos lenne, például a siketiskolákban dolgozók vagy a jelelni tanuló hallók számára. Egy jelnyelvi szlengszótár vagy adatbázis hozzájárulna ahhoz, hogy a hallók és a siketek életszerűen, gördülékenyen, dinamikusan tudjanak kommunikálni, így a két kultúra is közeledhetne egymáshoz, amire nagy szükség lenne.

2. A siket közösség

Annak érdekében, hogy a jelnyelvről hitelesen beszéljünk, elengedhetetlen a jelnyelv elsődleges használóiról, a siketekről beszélni. A dolgozatom következő fejezetében a siketséget, a siketek szociológiai helyzetét fogom bemutatni

2.1. A jelnyelv elsődleges használói: a siketek

„Orvosi szempontból siketnek számít minden olyan személy, akinek az audiogramja min. 90 dB halláscsökkenést mutat mindkét fülön. Ez vagy azt jelenti, hogy az illető

² A dolgozat ezen pontján fontosnak tartom elmondani, hogy bár a készülő szótárat szlengszótárnak nevezem, nem csupán szleng elemeket tartalmaz. A célt nem csupán a jelnyelvi szleng, hanem a jelnyelv informális elemeinek összegyűjtése, elemzése, és szótárba rendezése. Ilyen szempontból a szlengszótár meghatározás félrevezető lehet.

egyáltalán nem hall semmit, vagy azt, hogy hallásmaradványával csupán a legerőteljesebb hangokat észleli (pl. robbanás, repülőgép)” (LANCZ 1999: v). A siketség lehet öröklött, vagy szerzett, nem minden esetben lehet műtéttel korrigálni.

A közösség saját magára a *siket* kifejezést használja, mert a *süketnéma* terminus nem feltétlenül fedi a valóságot (aki siket, az általában nem néma), a *süket* kifejezést pedig pejoratívnak érzékelik, így én is a *siket* kifejezést használom az érintettekre. A nagyothallók (akiknél a halláskárosodás mértéke mindkét fülön 30-90 dB) közül – mivel többnyire tudnak beszélni, és valamennyit értenek a hangzó nyelvből – kevesen ismerik és használják a jelnyelvet.

Arról, hogy mit is jelent pontosan siketnek lenni, két alapvető vélekedés van. Az egyik szerint a siketség úgy definiálható, mint fizikai fogyatékoság, a „hallás hiánya”, ám én a másik felfogást tekintem kiindulópontnak, miszerint a siketek egy nyelvi-kulturális közösség tagjai, és nem a „fogyatékoságuk” miatt alkotnak közösséget, hanem a közös kultúrájuk és identitásuk okán.

A siket közösség alapvetően nem zárt. „Elvileg halló emberek is tartozhatnak siketek közösségéhez, ha magukévá teszik annak céljait, és dolgoznak e célokért” (VASÁK 2005: 21). A közösséghez tartozás egyik legfőbb követelménye a jelnyelv ismerete és használata.

A többségi halló társadalom és a siket közösség kapcsolata azonban egyáltalán nem problémamentes. „[...] egy siket embert pedig csak akkor vesznek észre, ha jelnyelvét használja. A társadalom siketekre vonatkozó tájékozottsága szinte a nullával egyenlő. Róluk hallani a legkevesebbet, mintha nem is élnének köztünk ilyen emberek. Nem véletlen, hogy az abszolút kívülálló olyan szavakat használtak beszélgetésünk során vagy a kérdőívben, mint »süket, süketnéma, mutogatás, kalimpálás« vagy a legjobb esetben is »jelbeszéd«. Hogy ez egy önálló nyelv, azt alig tudja valaki a laikusok közül, azzal pedig főleg nem vagyunk tisztában, hogy a siketek nem fogyatékosnak, hanem nyelvi kisebbségnek vallják magukat!” (VASÁK 2005: 31). Az 1998-as „esélyegyenlőségi törvény” egyértelműen kimondja, hogy a fogyatékosága miatt senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés, ennek ellenére sok siket számol be őt ért negatív tapasztalatokról. Ezeknek a skálája igen széles. Az integráltan tanuló siket gyerekek gyakran tapasztalnak figyelmetlenséget az iskolában, amikor például a tanár nem jól artikulál, hátat fordít magyarázás közben, nem hagy elég időt tollbamondáskor, stb. De a hátrányos megkülönböztetés érkezik a kortársak irányából is, több siket ismerősömtől is hallottam olyan panaszt, hogy sokat csúfolták kisiskolás korában a hallássérülése miatt, kiközösítették, sőt, van, akit fizikailag is bántottak, megverték.

Sok hallássérültet még felnőtt korában is érnek ilyen tapasztalatok, előfordul, hogy hiába tanul egy hallássérült ember szakmát, nem kap munkát hallássérülése miatt, holott a hallássérültek jórészen nem okozna nagy gondot a hallókkal kommunikálni, hogyha a hallók részéről is lenne kommunikációs törekvés. A legtöbb siket kiválóan olvas szájról, így ha odafordulva, tagoltan, jól artikulálva beszélnek hozzájuk megértik, és mivel általában nem némák, válaszolni is tudnak.

A fent említetteken túl problémát jelent a siketek számára az is, hogy csak korlátozottan férnek hozzá a fontos információkhoz. „A technikai segédeszközök köre a hallókészülékek kivételével hiányos. A társadalombiztosító listáján évtizedek óta egyetlen eszköz van, amely a siketek életvitelét hivatott megkönnyíteni, és ez nem más, mint egy ébresztőóra. A korszerű és komplex funkcióval rendelkező optikai segédeszközök támogatott listára kerülése hosszú évtizedek óta várat magára. Nincs hozzáférésünk a hírközléshez, vizuális szolgáltatások nem léteznek, illetve nem számottevők, sem a közlekedési eszközökön, sem az állomásokon, sem a hivatalokban, sem az orvosi rendelőkben nem gondolnak az ott megforduló siketekre. A közszolgálati televízióban napjainkra szinte teljesen megszűnt a felirat, kiépítetlen és állami támogatás híján van a jelnyelvi tolmácsszolgálat. Jelen körülmények alapján megállapítom, hogy szinte lehetetlen a társadalmi vérkeringésbe becsatlakozni” (VASÁK 2005: 24–25).

Rendkívül aktuális és nagyon fontos kérdés az, hogy a többségi halló társadalom mit tehetne a siketek integrációja érdekében. Úgy gondolom, hogy a jelnyelv kutatása is egy olyan eszköz lehet, amely segít abban, hogy a halló és siket kultúra közelebb kerüljön egymáshoz, tehát a jelnyelv vizsgálata még a nyelvészeti eredményeknél is többet adhat.

HATTYÁR HELGA szerint a siketekre vonatkozó legelterjedtebb tévhitek a következők:

- „1. aki siket, az néma is;
2. a siketség együtt jár más – értelmi – fogyatékkal is;
3. a nyelv azonos a beszéddel, illetőleg a nyelv egyetlen megjelenési formája a beszéd;
4. a jelnyelv azonos a pantomimmal;
5. a jelnyelv univerzális nyelv, azaz a siketek mindenütt a világon ugyanazt a jelnyelvet használják;
6. a jelnyelvek a különböző hangzó nyelvek (esetenként mesterségesen kitalált) jelekkel kísért formái, önálló nyelvtani szabályok nélkül, mintegy követve egy hangzó nyelv minden jellegzetességét” (HATTYÁR 2008: 13).

HATTYÁR doktori disszertációjában részletesen cáfolja ezeket a tévhiteket, én ebben a dolgozatban erre nem vállalkozom, de mindenképpen fontosnak tartom legalább vázlatosan

körüljárni őket. A siket közösség kifejezetten érzékeny arra, ha némának, vagy siketnémának nevezik őket. Ezt a személyes tapasztalataim is alátámasztják, a médiában előfordul, hogy például egy cikkben szerepel valamelyik kifejezés, és olyankor a siket közösség tagjai mindig hangot adnak nemtetszésüknek. Mint már korábban is említettem, a siketség általában nem jár együtt némasággal, oktatástól, szociális helyzettől, egyéni kompetenciától függően a siketek képesek megtanulni beszélni. Emellett természetesen fontos azt is megemlíteni, hogy sok siket nem használja szívesen a hangzó beszédet a negatív tapasztalataik miatt, vagy épp amiatt, hogy a siketek jellegzetes artikulációja a laikusokban az „értelmi fogyatékos” benyomást keltheti, így az első és második tévhit szorosan összefügg. HATTYÁR HELGA szerint a jó beszédkésztség és fejlett intellektus fogalmai szorosan összekapcsolódnak, ez lehet a gyökere a kettes számú tévhitnek, azaz annak, hogy a siketség más értelmi fogyatékosággal is együtt jár. (HATTYÁR 2008: 17)

A hangzó magyar nyelvet a pre- és posztlingvális siketek egyaránt képesek elsajátítani, de a posztlingvális siketek (azaz akik kétéves koruk után, tehát már a nyelv elsajátítása után veszítették el a hallásukat) előnyben vannak a prelingvális siketekkel szemben (azaz azokkal, akik kétéves koruk előtt veszítették el a hallásukat).³ Persze ez nem jelenti azt, hogy a posztlingvális siketeknek ne adódnának nehézségeik a hangzó nyelv elsajátítása és használata során. A siketek beszédperformanciája mindig egyedi kompetenciáktól függ, a hangképzésük általában nem tökéletes, néhányuknak problémái vannak a beszéd ritmusával, a hangsúlyokkal, ebből sok nehézségük adódhat, ami pszichológiai és szociológiai szempontból fontos elsősorban.

A magyarországi kutatók közül HATTYÁR HELGA foglalkozott a legrészletesebben a siketek nyelvelsajátításával és nyelvhasználatával. A nyelvelsajátítás kérdése népszerű téma a nyelvészet egyes ágaiban (szociolingvisztika, pszicholingvisztika), így a szakirodalma egyre bővül, egyre több forrás áll rendelkezésünkre, amikor nyelvelsajátítással kapcsolatos kérdésekkel kívánunk foglalkozni.

Igaz, hogy sok vitás kérdés van a nyelvelsajátítás kapcsán a nyelvészetben, ami megoszthatja a kutatókat, eltérő nézetrendszerek mentén értelmezik ezt a folyamatot, de talán ma már senki nem vitatkozik azzal, hogy a nyelvelsajátításra hatással van az a szűkebb (majd később tágabb) környezet, amelybe beleszületik a kisbaba. A prelingvális siket babák helyzete

³ Vö: LAN CZ EDINA (1999: 10) LAN CZ nem utal arra, hogy miért épp a kétéves kort tekinti határnak, hogy csak ő gondolja így, vagy ez egyszerűen egy konvencionális megállapodás. A nyelvészetben nincs egységes álláspont azzal kapcsolatban, hogy a nyelvelsajátítás mikor kezdődik, vagy mikor zárul le, hogy lezárul-e egyáltalán, vagy egy életen át tart. A posztlingvális siketek így tehát nem biztos, hogy a nyelv elsajátítása után veszítették el a hallásukat. Talán pontosabb úgy fogalmaznunk, hogy a posztlingvális siketek több nyelvi ingert kaptak, mint a már siketen született tagjai a közösségnek és ez megkönnyíti számukra a hangzó nyelv megtanulását.

különösen összetett és speciális. Ha siket családba születnek, akkor jó eséllyel megkapják a magyar jelnyelvi ingereket, így a magyar jelnyelvet probléma nélkül el is tudják sajátítani anyanyelvként, viszont a siket babák csupán 5-10%-a születik siket családba (BERENT 2004: 317). A halló családok nincsenek felkészülve egy siket kisbaba születésére. A halló szülők általában nem járatosak a siket kultúrában, nem ismerik a jelnyelvet, ráadásul traumaként élik meg, ha a gyerekük siket, vagy súlyos fokú nagyothalló (HATTYÁR 2008: 196). Amikor egy babáról kiderül, hogy siket, nem tudják neki a jelnyelvi inputot biztosítani.

A halló családba született siketeket általában megpróbálják megtanítani beszélni. Ez a siketek egész életét meghatározza. Beszélni tanítják őket a szülők, a rokonok, a logopédus, az óvodai, iskolai dolgozók, a siket gyerekek viszont ez egy sokszor reménytelen küzdelem. Az oralista módszer sajnos sokszor alkalmatlannak tűnik arra, hogy segítse a nyelvi-kommunikációs fejlődést. Személyes tapasztalataim is erősítik azt a véleményt, melyet HATTYÁR HELGA megfogalmaz disszertációjában: a siketek számára nagyon nagy nehézséget okoz az írás, és az írott szöveg értése (HATTYÁR 2008: 180). A siketek sokszor mesélnek arról, hogy nem szeretnek olvasni, vagy nagyon nehezen boldogulnak a magyar nyelvvel, nem értik a szabályrendszerét, nem megy nekik jól a helyesírás, nem tudnak koherens, érthető szövegeket létrehozni. Ez nagyon nagy hátrány az életükben, ezért fontos lenne megoldást találni rá.

Ezt a problémát a siket gyerekek szülei is felismerik, HATTYÁR HELGA erre vonatkozó interjúból ez egyértelműen látszik: „Neki [a siket gyerekek] folyamatosan magyarázni kell a szavak jelentését, gyakorolni kell, hogy ne felejtse el. A ragozás az képtelenség... Mert... van egy nagyobb barátja, akivel a HÉV-en szokott együtt járni, hallássérültek iskolájába járt, felnőtt, dolgozik, nem tudom, hogy mit: ha SMS-t ír, huszonevesen sem képes egyetlen mondatot rendesen elragozni. Úgyhogy így nem tudom, hogy továbbtanulásban is milyen lehetőségei lennének. Hisz csak egy könyv elolvasása is folytonos akadályba ütközik, mert húzd alá a nem értett szavakat... És azt mind, mind megmagyarázni, hogy azt ő stabilan megértse. Ez nagyon nehéz. És főleg egy felsőbb iskolában, ahol egy fogalmazás sem egyszerű, többszörösen bővített mondatokban, szóismétlést kerülve, rokon értelmű szavakat használva, tehát így szerintem nagyon nehéz. (egy 13 éves siket gyermek halló édesanyja)” (HATTYÁR 2008: 182).

Érdekes megfigyelni, hogy szinte minden szülő ehhez hasonlóan nyilatkozott a gyermeke nyelvi képességeiről és problémáiról. A siketek is felismerik ezt, és sem a szegregáltan, sem az integráltan tanulók nem haladnak olyan jól a tanulással, mint halló társaik, tehát az sem tűnik igazán jó megoldásnak, ha a siket gyerekek szegregáltan tanulnak,

viszont az sem, ha integráltan, és esetleg hátráltatják halló társaikat. Bár 2017-től kötelező lesz a bilingvális (jelnyelv és hangzó magyar) oktatás, kétséges, hogy ez milyen hatékonysággal tud majd működni az első időkben. Mindenesetre biztos, hogy a jelnyelv megkönnyíti a siket gyerekeknek a tanulást, így mindenképpen jó az az irány, amely a siketoktatásban kirajzolódni látszik.

A siketek – mivel ilyen nagy nyelvi hátránnyal indulnak – felnőttkorukra sem mindig képesek a magyar nyelv megfelelő szintű elsajátítására, így még felnőttként is gondjaik vannak az élet azon területein, amelyekhez elengedhetetlen egy megfelelő szintű magyar nyelvi kompetencia. Még ha a hétköznapi társalgásban jól is boldogulnak, a hivatalos iratok, levelek, kérvények megfogalmazása, egy önéletrajz megírása problémát jelent számukra. Ezek a nyelvi nehézségek, plusz a „furcsa” beszéd mód, a szokatlan hang mind negatívan befolyásolja a siketek és hallók közötti kommunikációt, a siketek nem tanulnak meg megfelelően kommunikálni a hallókkal, és a hallók nem tudnak mit kezdeni egy siket ember kommunikációs jellemzőivel. A jelnyelv jelentősen megkönnyíti ezt a helyzetet, és az oktatásban is igény van rá. HATTYÁR HELGA kérdésére minden adatközlője azt válaszolta, hogy szeretné, hogy jelnyelven folyjon az oktatás, vagy legalább a hangzó magyar mellett jelnyelven is (HATTYÁR 2008: 185).

2.2. A siketek megítélése a halló társadalomban

A dolgozat ezen fejezetében a siketek szociológiai helyzetét fogom bemutatni, valamint szeretnék rámutatni a hallók siketekkel kapcsolatos attitűdjére. A fejezet második felében egy halló célcsoporttal végzett attitűdmérés eredményeit szeretném bemutatni.

A siketek szociológiai helyzete sajátos a hallók társadalmában. Mivel a siketség vagy nagyothallás kívülről nem látható jellemző, a hallók gyakran meglepődnek, ha sikettel találkoznak, vagy egyszerűen nem értik a helyzetet, hogy miért nem reagál a megszólított, vagy miért nem adekvát módon reagál. BONNIE POITRAS TUCKER *A csend hangjai* című művében így fogalmaz: „»Mi van, hölgyem, talán süket?« Hogy hányszor nem hallom én ezt, pedig nekem szánják! Dühöngő vezetők, akik szeretnének megelőzni, de én nem hallom a dudájukat; gyalogosok, akik joggal fel vannak háborodva azon, hogy »Bocsánat, szabad lesz?« kérdésekre nem mozdulok; eladónők, akik hiába udvariaskodnak velem; utasok, akik repülőn vagy buszon mellettem ülve szeretnének beszélgetésbe bocsátkozni velem, de én csak hallgatom, mint a kuka. Mit kellene válaszolnom nekik? Egyszer mindössze annyit válaszoltam: »igen, süket vagyok«, de minthogy a velem szemben levő ember zavarában

majdnem a föld alá süllyedt, többé nem tettem ilyet. Úgy vélem, a legdiplomatikusabb válasz egy kedves mosoly” (TUCKER 2002: 107).

A magyarországi közvélemény nemigen ismeri azt a törvényt (1. melléklet), miszerint a siketeket nyelvi kisebbségként kellene definiálni, de egyébként sem valószínű, hogy a közvélekedést bármilyen törvénnyel drasztikusan formálni lehetne. A siketek halló társadalomba való beilleszkedését megkönnyítendő nagyobb szociális érzékenységre és nyitottságra volna szükség. MARLEE MATLIN Oscar-díjas siket színésznő nyilatkozta: „I've gotten hundreds of letters each week about how much they appreciate that I've opened the eyes of hearing people that deaf people can do anything except hear”, azaz „Minden héten levelek százait kapom arról, hogy mennyire örülnek [a rajongók], hogy felnyitottam az emberek szemét azzal kapcsolatban, hogy a siket emberek mindenre képesek a halláson kívül” (RIZZO 2008).

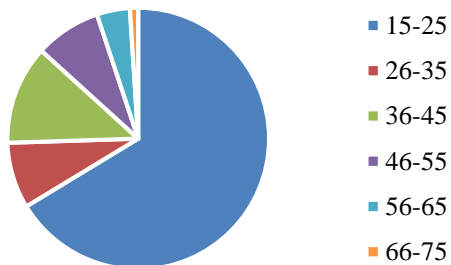
Az bizonyos, hogy a siketek tagjai valamiféle kisebbségi közösségnek, mind szociális, mind nyelvi értelemben, így tehát a nyelvükben is lenniük kell olyan elemeknek, amelyek ezt a csoportidentitást erősítik. A jelnyelvi szleng létezését támasztja alá például Signmark jelelő rapper munkája is, hiszen a rapszövegek egyik kulcsfontosságú jellemzője a szleng használata (KOVÁCS 2014). Természetesen Signmark szövegeire is igaz ez, például a Smells like victory című szám dalszövegének egy részlete: I can feel it in the air./Smells like victory, /and I let it stick to me./ You haters ain't shit to me. (Azaz kb.: Érzem a levegőben a győzelem szagát, hagyom, hogy átjárjon, ti, gyűlölködők, le vagytok szarva.) Természetesen az angol szleng nem ültethető át jól a magyar nyelvbe, ezért hat ilyen esetben a fordítás. A jelnyelvi tolmácsok néha készítenek rap-fordításokat. Magyar példát nem találtam a témában, de biztos vagyok benne, hogy egy jelnyelvben jártas embernek nem jelentene különösebb nehézséget egy rap-szöveg eljellelése.

2.3. Kérdőív készítése halló adatközlőkkel

Annak érdekében, hogy saját tapasztalatokat is szerezzek arról, hogy a halók hogyan viszonyulnak a hallássérültekhez, készítettem egy kérdőívet (2. melléklet), amely a hallássérültekkel és a jelnyelvvvel kapcsolatos leggyakoribb sztereotípiákra kérdezett rá. A kérdőívet 182 fő töltötte ki. Az eredményeket az alábbiakban ismertetem.

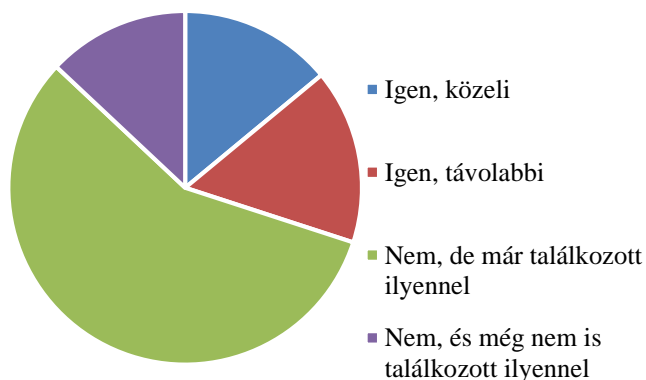
A kitöltők nem szerinti megoszlása meglehetősen egyenetlen volt, 164 nő, és mindössze 18 férfi töltötte ki a kérdőívet. Az életkori megoszlás is ehhez hasonló, a kitöltők jelentős százaléka (119 fő) 15 és 25 év közötti fiatal.

Életkor szerinti megoszlás
%

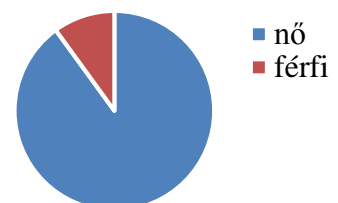

Fontosnak tartottam feltenni azt a kérdést, hogy a kitöltőknek vannak-e hallássérült ismerősei, hiszen valószínűleg más ismeretekkel rendelkezik az a személy, akinek közeli barátja, rokona, családtagja hallássérült, mint az, aki még sosem találkozott hallássérülttel. A legtöbben (105 kitöltő) találkoztak már hallássérült személlyel, de nincsen ilyen ismerősük.

Van-e hallássérült ismerőse? %

Nemek szerinti megoszlás
%

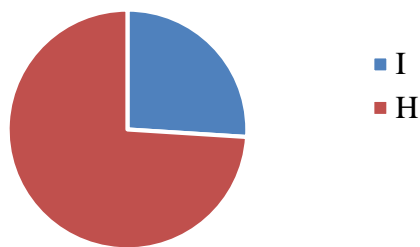
Korábban már tettem említést arról, hogy bár (eddig tapasztalataim szerint) a köztudatban sokkal inkább a süket szó él mint adekvát megnevezése a hallássérültek ezen csoportjának, a csoporton belül kifejezetten bántónak tartják, és a siketet preferálják. A süketnéma és siketnéma kifejezéseket pedig azért nem szerencsés használni, mert pontatlanok, ugyanis a siketek többsége tud beszélni. A kérdőívben feltettem azt a kérdést, hogy a négy kifejezés közül melyiket használják leginkább, és meglepő módon a siket kifejezés kapta a legtöbb szavazatot, persze nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy annak ellenére, hogy a kérdőív bevezető szövegében külön megkértem az adatközlőket, hogy ne használjanak semmiféle segédeszközt a kérdőív kitöltése során, internetes kitöltés esetén nagyon könnyű rákeresni bármire, így hát a kérdőív természetesen nem ad maximálisan pontos képet erről a kérdéstről.

A kérdőívben eldöntendő és kifejtendő kérdések egyaránt szerepeltek, a kérdőív legvégén pedig mindenkinek lehetősége volt közölni bármilyen megjegyzést a kérdőívvel kapcsolatosan. Ezzel kevesen éltek, de volt, aki megemlítette, hogy jó lett volna az eldöntendő (igaz-hamis) kérdéseknél valamilyen harmadik válaszlehetőség (pl. nem tudom). Részemről viszont szándékos döntés volt, hogy (talán kissé provokatív módon) nem adtam harmadik válaszlehetőséget. A kérdések egy része egyértelműen igaz vagy hamis, a többinél viszont mindkét válaszlehetőségnek van létjogosultsága. A kérdőív bevezetőjében egyébként külön hangsúlyoztam, hogy nincsenek jó és rossz válaszok, abban az értelemben, hogy a kérdőívben arra voltam kíváncsi, hogy a hallók mit tudnak, vagy mit tippelnek a hallássérültekkel kapcsolatosan.

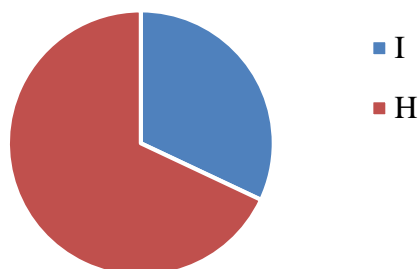
Az első tévhit, amelyre rákérdeztem az, hogy a hallássérültek többsége nem tud beszélni. A 180 kitöltő közül csupán 48 ember tartotta igaznak ezt az állítást. Az előző kérdéssel egyébként ez a kérdés nem mutat összefüggést, tehát aki a süketnéma/siketnéma megnevezést használja, nem feltétlenül gondolja úgy, hogy a hallássérültek nem tudnak beszélni, és aki a süket/siket szavakat használja nem gondolja minden esetben, hogy a hallássérültek tudnak beszélni. Itt egyébként lehet, hogy szerencsés lett volna megadni harmadik, kifejtős lehetőséget, hogy árnyaltabb válaszok érkezzenek.

A hallássérültek többsége nem tud beszélni. %

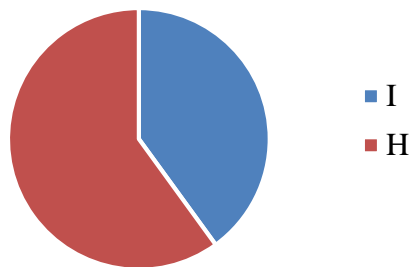
Valamivel többen (58) válaszoltak igennel a következő kérdésre, azaz arra, hogy igaz-e az, hogy a hallássérülteknek szükségük van kommunikációs segítőre a mindennapokban. A hallássérültek többsége elboldogul a mindennapokban egyedül, tolmácsot csak ritkán kérnek, részben azért, mert ez egy viszonylag körülményes folyamat, de talán egyre inkább kezd elterjedni a kontakt videotolmácsszolgálat. Alapvetően tehát a hallássérülteknek nincs szükségük kommunikációs segítőre a mindennapokban.

A hallássérülteknek kell kommunikációs segítő a mindennapokban. %

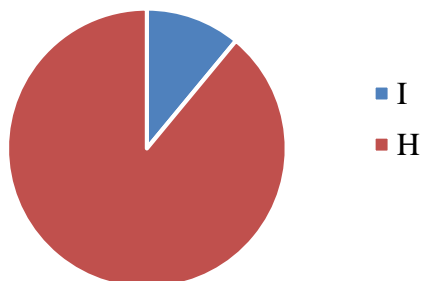
Hallássérült ismerőseim saját bevallásuk szerint a következő tévhittel találkoznak legtöbbször a mindennapokban, tehát azzal, hogy a siketek nem vezethetnek autót. Ez nem igaz, a siketek is kaphatnak jogosítványt, csupán ötévente felülvizsgálatra kell járniuk, hogy meghosszabbíthassák a vezetési engedélyüket. A válaszadók közül 72-en gondolták úgy, hogy a hallássérültek nem vezethetnek autót, 110 válaszadó szerint pedig ez az állítás hamis.

A hallássérültek nem vezethetnek autót. %

Érdekes, hogy a halló kitöltők döntő többsége (161 fő) úgy gondolja, hogy a siketek szívesen barátkoznak hallókkal, és csupán 21-en tartják úgy, hogy ez nem igaz. A siketekkel készített kérdőívől, melynek eredményeit a következő fejezetben ismertetem, viszont az derül ki, hogy egyáltalán nem ennyire egyértelmű a válasz erre a kérdésre. A siketek közül a vannak-e halló barátaid kérdésre sokkal többen válaszoltak bizonytalanul, mint egyértelmű igennel.

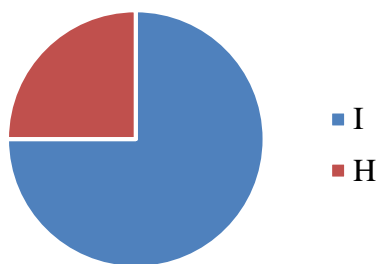
A hallássérültek nem szívesen barátkoznak hallókkal %

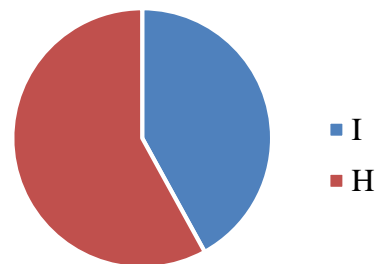
A válaszadók többsége (136 fő) jól tudja, hogy a siketeknek gyakran nehézséget okoz a hangzó nyelvek tanulása, viszont kevesebben (104 fő) gondolják úgy, hogy a jelnyelvet nehéz

megtanulni. A hallássérültek többsége a hangzó nyelvek tekintetében átlagon aluli kompetenciával rendelkezik, és nehézséget okoz nekik a hangzó nyelvek nyelvtanának megtanulása. Viszont a hallók számára sem egyszerű a jelnyelv elsajátítása, nagy nehézséget okoz például a siketes mimika megtanulása, tehát a jelnyelvet nem könnyebb megtanulni, mint a hangzó idegen nyelveket.

A siketek nehezen tanulják a hangzó nyelveket %

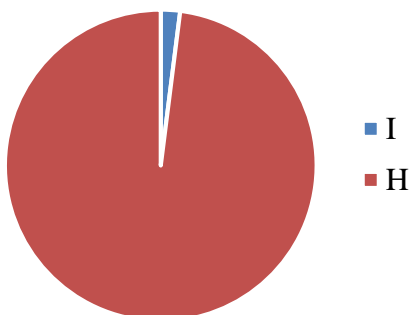

A jelnyelvet könnyű megtanulni %

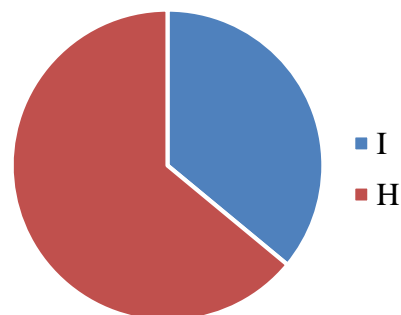

A kitöltőknek csak elenyészően kis százaléka, mindössze 4 fő gondolja azt, hogy a hallássérültek többsége nem tud írni, és csupán 66 kitöltő gondolja, hogy a siketek helyesírása rosszabb a hallókénál. Saját tapasztalataim és a siketek saját bevallása alapján is állíthatom, hogy a hallássérülteknek sokkal rosszabb a helyesírásuk, mint az átlag hallóknak, hiszen a magyar nyelvi kompetenciájuk is alacsonyabb, viszont a hallássérülteket semmi nem akadályozza abban, hogy megtanuljanak írni, még ha a helyesírással és nyelvhelyességgel komoly problémáik is vannak.

A hallássérültek többsége nem tud írni %

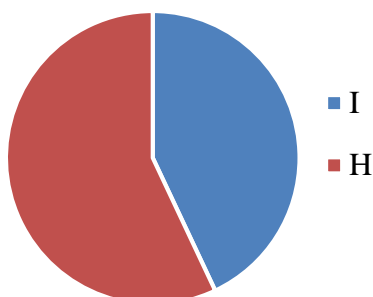
A hallássérülteknek rosszabb a helyesírása a hallóknál %

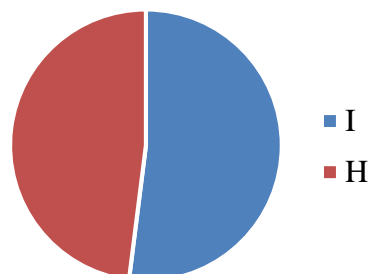
A jelnyelvvvel kapcsolatosan a következő állításokról kellett eldönteniük a válaszadóknak, hogy igazak, vagy hamisak: A jelnyelv egységes, világszerte ugyanolyan.; A jelnyelv olyan, mint a pantomim, mutogatásból áll.; A jelnyelvek szegényesebbek, mint a hangzó nyelvek, nem lehet annyi mindent kifejezni jelnyelven, mint a hangzó nyelveken.; A jelnyelvben nincsenek káromkodások, vagy szleng.; A jelnyelv nem igazán alkalmas mindennapi kommunikációra, inkább csak művészeti célokra (pl. dalok jellel kísérése).; A jelnyelv hivatalos nyelv Magyarországon.; A jelnyelv nem alkalmas elvont fogalmak kifejezésére.

Korábban már szó esett arról, hogy a jelnyelv nem univerzális, országoként eltér, sőt beszélhetünk jelnyelvjárásokról is. A válaszadók csaknem fele mégis azt gondolja, hogy a jelnyelv világszerte egységes. A válaszadók több mint 50%-a gondolja, hogy a jelnyelv olyan, mint a pantomim. Lehetséges, hogy itt a kérdésfeltevéssel volt a gond, mert arra lettem volna kíváncsi, hogy elismerik-e a jelnyelvet mint önálló, természetes nyelvet, vagy inkább csak véletlenszerű mutogatásnak gondolják, de azt hiszem, a kérdésfeltevés itt pontatlan volt.

A jelnyelv univerzális %

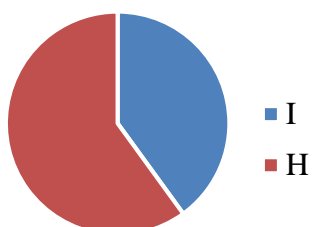

A jelnyelv olyan, mint a pantomim %

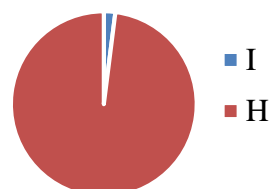

A többi állítás között egyetlen igaz állítás volt, mégpedig az, hogy a jelnyelv hivatalos nyelv Magyarországon. Az összes többi állítás hamis, a jelnyelvek nem szegényesebbek a hangzó nyelveknél, a jelnyelvek tartalmaznak szlenget, káromkodást, elsődleges céljuk a mindennapi kommunikációs feladatok ellátása, és a jelnyelvek épp annyira alkalmasak elvont

A jelnyelvek szegényesebbek a hangzó nyelveknél

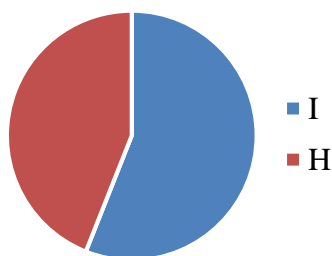
A jelnyelv nem alkalmas mindennapi kommunikációra, csak művészeti célokra

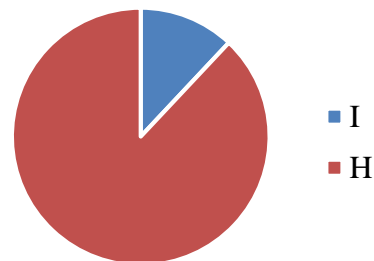
fogalmak kifejezésére, mint a hangzó nyelvek. Ezek közül az állítások közül a legnagyobb arányban azt tartották igaznak, hogy a jelnyelvek szegényesebbek a hangzó nyelveknél, és a legkevesebben azt az állítást tartották igaznak, miszerint a jelnyelv nem alkalmas mindennapi kommunikációra, csak művészeti célokra.

Viszonylag sokan, a kitöltők majdnem 50%-a nem volt azzal tisztában, hogy a jelnyelv hivatalos nyelv Magyarországon, viszont aránylag kevesen gondolták úgy, hogy a jelnyelvben nincsen szleng, vagy káromkodás, vagy hogy a jelnyelv nem alkalmas elvont fogalmak kifejezésére.

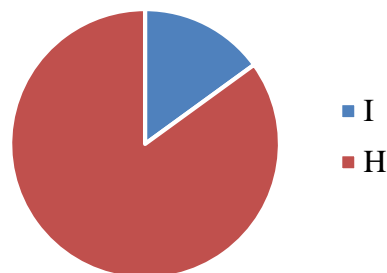
A jelnyelv hivatalos nyelv Magyarországon %

A jelnyelvben nincs káromkodás, vagy szleng. %

A jelnyelv nem alkalmas elvont fogalmak kifejezésére %

Az igaz-hamis kérdések tanúsága szerint a halló társadalom tájékozottabb a siketekkel kapcsolatban, mint ahogy azt maguk a siketek érzékelik, de meglepő, hogy hányan nem tudták például, hogy a jelnyelv Magyarországon hivatalos nyelv. Annak ellenére, hogy kisebb arányban érkeztek a kérdésekre téves válaszok, mint ahogy feltételeztem, úgy gondolom, a hallók és hallássérültek közötti szakadék csökkentésére szükség van. Ezt a kifejtős kérdésekre érkezett szöveges válaszok is alátámasztják, mert a kérdőív eredményei némiképp ellentmondásosak.

A válaszadók túlnyomó többsége úgy gondolja, hogy a siketekkel jelyelven kell kommunikálni, ami részben persze igaz, de nagyon kevesen említették, hogy a jelyelv ismeretének hiányában elegendő a hallássérülttel szembefordulni, tagoltan, jól artikulálva beszélni. Többen említették az írásbeli kommunikációt, viszont arról sok kitöltő nem tud, hogy egy siket írásban is másképp kommunikál, így a való életben minden bizonnyal ez az írásbeli kommunikáció is akadályokba ütközne. Többen válaszolták erre a kérdésre, hogy nem szükséges másképp beszélni egy hallássérülttel, mint egy hallóval, ami ugyan szép gondolat, de a mindennapi kommunikációs helyzetekben valójában nem lenne célravezető.

Még érdekesebb válaszok születtek a következő kérdésre, miszerint a válaszadó szívesen ismerkedne-e hallássérültekkel. Nagyon kevés kitöltő válaszolt nemmel erre a kérdésre, többen hangsúlyozták, hogy semmiféle különbség nincs halló és hallássérült között, és ugyanezt hangsúlyozták akkor is, amikor arra kértem őket, hogy írják le röviden, milyenek tartják a hallássérülteket. Alapvetően arra voltam kíváncsi ennél a két kérdésnél, hogy a hallók mennyire ismerik a siketkultúrát, és mit tudnak arról, hogy egy sikettel kommunikálni az ismerkedés első szakaszában nagyon nehéz és komoly odafigyelést igényel. Erről lényegében semmit nem írtak a válaszadók, csak néhányan azon közül, akiknek közeli siket ismerőse van. Saját tapasztalataimra alapozva úgy gondolom, hogy alapvető kulturális különbségek lehetnek hallók és hallássérültek között, eltérnek a kommunikációs stratégiáik, és akármennyire is korrekt azt mondani, hogy ugyanolyanok, mint a hallók, ez nem így van. Természetesen alapvetően ugyanolyanok, ugyanolyan teljes értékű emberek, és a testi felépítésük is olyan, mint a hallóknak, de kulturális, kommunikációs szempontból jelentős eltérés van siketek és hallók között, és erre szinte senki sem utalt a válaszadók közül.

Mindenesetre a kitöltők közül tíznél kevesebben írták azt, hogy nem szívesen ismerkednének hallássérültekkel, és ez meglepően magas arány. Érdekes módon a siketeknek is igénye lenne hallókkal barátkozni, de valahogy ez nehezen valósul meg. A válaszadók közül majdnem mindenki azt válaszolta, hogy a mindennapokban keveset hall a siketektől és a jelyelvtanulási lehetőségekről, a túlnyomó többség viszont örömmel megtanulna jelelni, ha lenne rá lehetősége.

Összességében tehát a halló kitöltők nem zárkoznak el a siketkultúrától, szívesen ismerkednének hallássérültekkel, és a jelyelvet is örömmel megtanulná nagyrésztük. Azzal, hogy hogyan kell a siketekkel kommunikálni nem sokan vannak tisztában, és nem sok ismeretük van a kitöltőknek a siketkultúráról sem, illetve a kérdőívben feltett kérdések alapján erre következtethetünk. A jelyelvvvel kapcsolatban a két legelterjedtebb tévhit az, hogy a jelyelvek szegényesebbek, mint a hangzó nyelvek, valamint hogy Magyarországon nem

hivatalos nyelv a jelnyelv. A hallássérültekkel kapcsolatos legelterjedtebb tévhit pedig az, hogy ugyanúgy kell a siketekkel kommunikálni, mint a hallókkal.

2.4. Kérdőív készítése siket adatközlőkkel

Mivel a siketek kommunikációs tapasztalataira is kíváncsi voltam, készítettem egy kérdőívet siket adatközlők számára, amelyben elsősorban kommunikációval kapcsolatos kérdéseket tettem fel, de volt néhány kérdés, amely a hallókkal való viszonyukra kérdezett rá. A következő fejezetben a siket adatközlőkkel készített kérdőívet, és annak eredményeit fogom ismertetni.

2.4.1. Problémák és nehézségek

A kérdőíves méréssel az alapvető célom – ahogy már fentebb említettem – az, hogy képet kapjak arról, hogy a siketeknek milyen kommunikációs tapasztalataik vannak. Ezalatt a következőket értem: milyen nyelven fejezik ki magukat a legjobban, melyik nyelvet tartják a legszebbnek, jól tudnak-e a hallókkal kommunikálni, szerintük a hallók jól tudnak-e velük kommunikálni, stb.

A siketek többsége saját bevallásuk szerint nem igazán szeret olvasni, és szövegértési nehézségekkel is küzd, ezeket a problémákat igyekeztem kellett valahogy kiküszöbölni. A siket adatközlők nyelvi szempontból speciális megközelítést igényelnek. Mivel értelemszerűen nem az volt a célom, hogy adatközlőim megunják a tesztet kitöltés közben, hogy kellemetlenül érezzék magukat, hogy ne tudjanak válaszolni, nagyon fontos volt odafigyelnem ezekre a speciális igényekre. Épp ezért úgy döntöttem, hogy egy rövid kérdéssort állítok össze, ahol a rövid, egy-két szavas válaszok is megfelelő eredményeket hozhatnak.

2.4.2. A célcsoport

A szociolingvisztikai méréseknél általában fontos a megfelelő célcsoport kiválasztása. Arra törekedtem, hogy a kérdőívből nyert eredmények lehetőleg a siket közösség egészét reprezentálják, senkit nem zártam ki a közösség tagjai közül a mérésből.

Nyilvánvaló, hogy annál reprezentatívabb egy mérés minél többen töltik ki, de a siket közösség esetében ez nem problémamentes. Nem egyszerű siket adatközlőket találni, mert

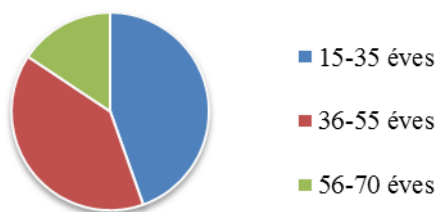
sokan közülük nem vesznek részt szívesen ilyen mérésekben, nem akarnak tesztet kitölteni. Hallóként nehéz a siketek aránylag zárt közösségébe bekerülni, nehéz elegendő embert találni, akik rászánják az idejüket a mérésre.

2.4.3. Eredmények

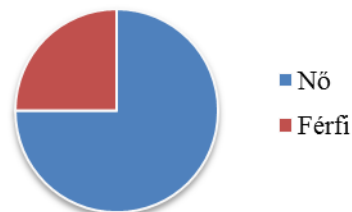
A kérdőívet (3. melléklet) elektronikus felületen egy hét alatt összesen nyolcvanhárman töltötték ki, a legfiatalabb kitöltő 15, a legidősebb 70 éves volt. A kitöltők között a legtöbben a 15–35 éves korosztályba estek. 75%-uk nő, 25%-uk férfi. 65%-uk integráltan, azaz hallókkal együtt járt iskolába 35%-uk pedig szegregáltan, kifejezetten siketek számára létrehozott intézménybe járt. 35%-uk Budapesten járt iskolába, 65%-uk pedig valahol vidéken.

A kitöltők 20%-a rendelkezik egyetemi diplomával, 30%-uknak valamilyen szakmai képesítése van, 40%-uk érettségivel rendelkezik, 10%-uk pedig nyolc osztályt végzett. 40%-uk születésétől fogva siket, 60%-uk pedig gyermekkorában veszítette el a hallását.

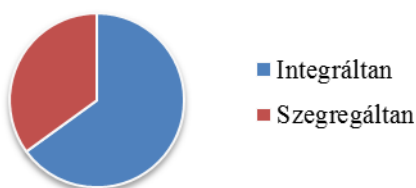
Életkori megoszlás

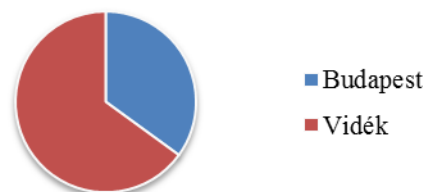
Nemek szerinti megoszlás (%)

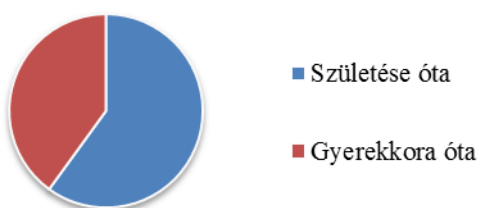
Integráltan és szegregáltan tanuló (%)

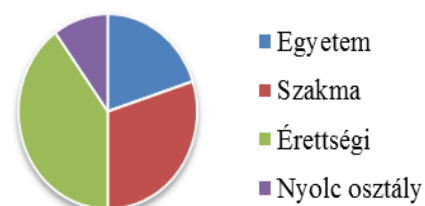
Budapest-vidék (%)

Mióta hallássérült? (%)

Legmagasabb végzettség (%)

A kérdőív arra is rámutatott, hogy kitöltőim igen változatos munkákat végeznek, sok különféle szakmában dolgoznak. Húsz adatközlő válaszából egyértelműen kiderül, hogy szellemi munkát végez (pl. jelnyelvoktató, pedagógus, könyvelő, irodai asszisztens, klasszika-filológus), hatan még tanulnak, a többi adatközlő pedig leginkább a szakmájában dolgozik (bördízműves, géplakatos, varrónő, könyvkötő, szakács, szabó, kertész, villanyszerelő stb.).

A nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekre nagyon sokféle válasz született. Adatközlőim nyelvtudása nem korlátozódik a magyar nyelvre és a magyar jelnyelvre, a „milyen nyelveket ismersz és használsz?” kérdésre ezen a két lehetőségen kívül számos más válasz is született. A nyolcvankét válaszadó közül a magyar és magyar jelnyelv mellett huszonhatan ismernek és használnak egyéb nyelveket, legtöbben az angolt. Arra a kérdésre, hogy melyik nyelvet tartják a legszebbnek, nem mindenki adott választ, de a válaszadók 100%-a a magyar jelnyelvre voksolt. A jelnyelvnek tehát a siketek között rendkívül nagy a presztízse, és a legtöbb válaszadó annak is örülne, ha a hallók legalább alapszinten tudnának jelelni. A nyolcvankét kitöltő közül hetvennégyen azt válaszolták, hogy jelnyelven tudják leginkább kifejezni magukat, ezt tartják anyanyelvüknek, és csupán nyolcan adtak eltérő választ. Ennek ellenére a mindennapokban szinte mindenhol arra kényszerülnek, hogy a hangzó magyart használják, például ügyintézéskor, a családban, a munkahelyükön. Majdnem kizárólag csak a siket családtagjaikkal és barátaikkal tudnak jelelni. Több válaszadó is említette, hogy a munkahelyén (hallók között) ez nehézség számára, sokszor le kell írnia a mondandóját. Volt, aki megjegyezte, hogy sajnos a hallók sokszor türelmetlenek, így nehézségekbe ütköznek, ha velük kell kommunikálni.

Meglepő módon, amikor direkt módon rákérdeztem, hogy könnyen kommunikálnak-e a hallókkal, azt válaszolta a többség, hogy igen, bár a legtöbbjük valamit hozzáfűzött. Tipikusan ilyen válaszok születtek: „Igen, de az adott hallótól is függ.”, „A családommal igen, a többiekkel nem”, „Igen, de gyorsbeszédű nem lehet!”, néhányan válaszoltak nemmel is, vagy azt írták, nem túl könnyű.

Ezzel szemben arra a kérdésre, hogy a hallók szerintük jól kommunikálnak-e a siketekkel, csupán hárman adtak egyértelmű igen választ. Dominánsan nemmel feleltek, vagy szintén arra utaltak, hogy az adott hallótól függ; volt, aki úgy gondolta, hogy a jelelni tudó, tisztán artikuláló hallók tudnak a siketekkel jól kommunikálni, mások szerint sok türelem kell hozzá, egy adatközlő szerint pedig egy halló úgy beszél egy sikettel, mint egy külföldivel.

Adatközlőim viszonya a hallókhöz meglehetősen vegyes. Erre a „vannak-e halló barátaid?” kérdésre adott válaszaik engednek következtetni. Pontosán harmincan válaszoltak

egyértelmű igennek erre a kérdésre, a többiek viszont óvatosabban fogalmaztak: „Mindig is voltak, de mostanában hanyagolom őket”, „Nagyon kevés”, „Van, de nem olyan sok”, „Igazi nincs”, „Hát, vegyes”. Azt hiszem, ez mutatja, hogy mekkora szakadék tátong a hallók és siketek világa között, és alátámasztja azt a felvetést, hogy fontos a két közösség közé valamilyen módon megpróbálni hidat építeni.

Lenne is erre igény, ugyanis arra a kérdésre, hogy adatközlőim fontosnak tartják-e azt, hogy a siketek és a hallók barátkozzanak egymással, majdnem egyöntetűen igenlő válaszok érkeztek. Többen is írták, hogy szerintük nagyon jó lenne megismerni egymást (siketeknek hallókat és fordítva), hogy a hallók sokat segíthetnének a siketeknek, fontos szerintük a türelem, nyitottság. Meglepően sokan utalnak arra, hogy ők nagyon örülnének annak, hogyha a hallók segítenének nekik információt gyűjteni a világról, és aki találkozott már siketekkel, az tudja, hogy ez valóban így van, a siketek többsége rendkívül információéhes.

Rákérdeztem arra is, hogy szerintük a hallók mit gondolnak a siketekről, és erre a kérdésre is tanulságos válaszokat adtak. A kitöltőim úgy látják, hogy a hallók szerint a siketek szánni való fogyatékosok, a világuk nagyon eltér a hallók világától, furcsának, butának tartják őket, valaki már találkozott olyan (persze alaptalan) aggodalommal is a hallók irányából, hogy ő mint siket megfertőzi a többi hallót. Szerintük a hallók sokszor megijednek a siketek beszédhangjától, értelmi fogyatékosnak tartják, lenézik őket.

A kitöltők közül szinte mindenkivel előfordult már, hogy nem értett egy hallót, vagy egy halló nem értette őt, és majdnem mindenkinek rosszul esett ez, vagy legalább is kellemetlen volt, viszont sokan utalnak arra is, hogy idővel meg lehet szokni. A kitöltők javarésze két lehetséges utat lát a hallók és siketek kommunikációjának javítására, az egyik a türelem, elfogadás, nyitottság a hallók részéről, a másik a jelnyelv legalább alapszintű elsajátítása. Mindössze nyolc kitöltő gondolja úgy, hogy nem fontos az, hogy a hallók tanuljanak jelelni.

Tizenkilenc adatközlő sosem kért még jelnyelvi tolmácsot a kommunikáció akadálymentesítésére, a többiek viszont igen, hivatalos ügyekhez, konferenciákra, bankba, orvoshoz, egyetemi előadásokra, stb. Majdnem száz százalékban elégedettek a jeltolmácsok munkájával, de volt aki említette, hogy kevés a jeltolmács, és mindig elfoglaltak.

Azon kívül, hogy a válaszok nyelvészológiai szempontból nagyon tanulságosak, szolgáltak még egy érdekes adalékkal a siketek és a szleng kapcsolatát illetően. A kérdőívek értékelésekor felfigyeltem arra, hogy néhány válaszban a siketek használtak szleng elemeket, tehát nem teljesen járatlanok a magyar szlengben. A következő elemeket használták az adatközlőim: „gáz, (hogy nem hall)”, „Szar (érzés, ezért szeretem a jelnyelvet használni, mert

ez 100%-osan akadálymentes)”, „(Igenigen, bevallom hát) nagyon ciki helyzet, és nagyon szarul esett.”, „Szar ügy”, „(ismerősökkel nincs bajom [...], idegenek előtt) kussolok inkább... nuku (emelt fővel járás... stb.)”, „(bele van vésve, hogy kerüld), mert »ért'fogyis«.”.

Úgy tűnik a kérdőív alapján, hogy bár a siketek kénytelenek a hangzó magyar nyelvet használni mindennapjaikban a többségi halló társadalom miatt, a jelnyelvet használják legszívesebben, ezen a nyelven tudják legpontosabban kifejezni magukat, szeretnék, hogyha szélesebb körben, az élet több területén is használhatnák.

3. A jelnyelv

A dolgozat következő fejezetében a jelnyelvvvel kapcsolatos nyelvészeti kérdéseket vázoló, röviden bemutatom a jelnyelv grammatikai felépítését, saját példákkal illusztrálva.

3.1. Természetes nyelv-e a jelnyelv?

Mivel a világ nyelveinek túlnyomó többsége akusztikus jelzéseket használ, a nyelvészeti kutatások nagy része ezen hangzó nyelvek leírására irányul. A hangzó nyelvekhez képest határozza meg a szakirodalom a helyettesítő (vagy szurrogát) nyelvek csoportját (olyan nyelvek, amelyek nem használnak akusztikus jelzéseket) (MONGYI–SZABÓ 2005: 13). Ebbe a kategóriába sorolhatók olyan sajátos jelzések mint a füstjelek, a fényjelek, a rajzolt üzenetek, különböző írásrendszerek, de ebbe a kategóriába szokás sorolni például az úgynevezett füttynyelveket is, melyek az európai juhászokhoz és észak-amerikai indián törzsekhez kötődnek elsősorban. A füttynyelvek a sikeres távkommunikáció érdekében alakultak ki még az elektronikus médiumok elterjedése előtti időkben, az emberi beszéddel szemben ugyanis, ami csak párszáz méteren belül hallható, a megfelelő hangerejű fütyülés egy-két kilométerre is elhallatszik (PÉLI 2009).

Már ezen a ponton elbizonytalanodik a hangzó nyelvek és helyettesítő nyelvek dichotómiája, hiszen attól függetlenül, hogy a füttynyelv nem artikulált beszédhangokat tartalmaz, ugyanúgy akusztikus jelzéseken alapszik, mint a hangzó nyelvek, célszerű lehet tehát a helyettesítő nyelvek definícióját úgy pontosítani, hogy olyan kommunikációs eszközök, amelyek nem tartalmaznak *artikulált beszédhangokat*. Így ide sorolható a jelnyelv is, viszont kilóg a kategóriából, hiszen a helyettesítő nyelvek többsége mesterségesen létrehozott nyelv, a jelnyelv viszont teljesen megfelel a természetes nyelv kritériumainak.

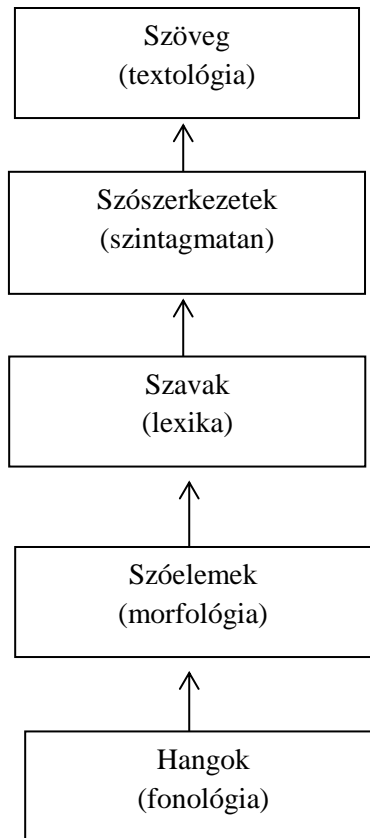
Mivel a természetes nyelv meghatározása is igen szerteágazó, fontosnak tartom meghatározni, hogy én milyen definíciót veszek alapul. Természetes nyelvnek azok az (élő) nyelvek tekinthetők, amelyek kialakulása nem köthető egy adott időponthoz, vagy személyhez, alkalmasak az alapvető kommunikációs funkciók betöltésére (fatikus, emotív, konnatív, metanyelvi, referenciális, poétikus) dinamikusan változnak, változatosak, vannak anyanyelvi beszélőik, és jól kidolgozottak.⁴ Ezek tehát azok a kritériumok, amelyeknek minden természetes nyelv megfelel, és mivel a jelnyelv minden fenti kategóriának megfelel, elmondhatjuk róla, hogy a természetes nyelvek közé tartozik. Az eszköztára azonban jelentősen eltér a beszélt nyelvekétől, ezért dolgozatom következő alfejezetében ezt az eszköztárat igyekszem vázlatosan bemutatni.

3.2. A jelnyelvi eszköztár

A hangzó nyelveket leíró modellek általában hierarchikusak, általában „bottom-up” felépítésűek, azaz az alsóbb nyelvi szintektől indítják a leírást, így haladnak a nyelv nagyobb egységei felé. A klasszikus nyelvleírás az alábbi szinteket különíti el: fonetika/fonológia, morfológia, lexika, szintagmatan/szintaxis és textológia. Mivel nekem most nem elsősorban a hangzó nyelvek különböző szintjeinek leírása a célom, nem fogom bővebben kifejteni a különböző nyelvtudományi iskolák erre vonatkozó modelljeit, csupán vázlatosan ismertetem a legáltalánosabb vélekedést a nyelvek felépítésével kapcsolatban.

A fonémák a nyelv legkisebb egységeinek tekintett elemek, általában nem tekintik őket nyelvi jeleknek, mert önmagukban jelentéssel nem rendelkeznek, csak jelentés megkülönböztető szerepük van. A fonémákból épülnek fel a morfémák, melyek már önálló jelentéssel bírnak, általában két csoportjukat, a tő-, és a toldalékmorfémákat különíti el a nyelvleírás. A morfémákból épülnek fel a lexémák, a következő szinten a szintagmák, azaz szó szerkezetek helyezkednek el, a legfelső szinten pedig a szövegek állnak (3.2.1-es kép)

⁴ VÖ: Mongyi–Szabó (2005), 16. oldal. Alapvetően az itt található definícióval dolgozom, de kiegészítve a változatosság kritériumával.

3.2.1

3.3. A fonémák

A következőkben a jelnyelv szerkezetét igyekszem feltárni a fenti modellt véve kiindulási alapul, MONGYI PÉTER és SZABÓ MÁRIA HELGA összefoglalójára támaszkodva. Mivel a jelnyelvben nem beszélhetünk hang-fonéma megfeleltetésről, érdemes körüljárunk azt a kérdést, hogy mit tekintünk a jelnyelv legkisebb építőelemeinek. A jelnyelvek nem hangzó elemekből, hanem manuális elemekből építkeznek, de a jelnyelvvvel foglalkozó kutatók nem használnak ezekre külön terminust, ugyanúgy fonémáknak nevezik őket, bár létezik egy más fogalom is, a keréma, amely WILLIAM C. STOKOE nevéhez fűződik, de csak néhány kutató vett át (MONGYI–SZABÓ 2005: 35).

Az biztos, hogy az ujj-abc elemeit nem tekinthetjük fonémának, mivel ezek nem természetes részei a jelnyelvnek, hanem „[az ujj-abc] egy mesterséges rendszer, amely a hangzó nyelv beszédhangjait teszi láthatóvá” (MONGYI–SZABÓ 2005: 41). A jelnyelv fonémaállománya nem olyan egységes, mint a hangzó nyelveké, jelentés megkülönböztető szerepe ugyanis sokféle tényezőnek lehet. Az első, amelyről érdemes bővebben szólni, az a

kézforma. A magyar jelnyelv kézforma-állományának elemeinek száma bizonytalan, nagyjából 40-55-re tehető. A kézformák megváltozása jelentésváltozást okoz, egy kézformának önmagában azonban nincsen jelentése (1. példa).

'LESZ'

'NINCS'

1. példa

A jelnyelvi fonémák második csoportjába a mozgási komponensek tartoznak. Ide sorolhatók az egyenes és forgató mozgásokon túl a makromozgások is, mint például a dörzsölő érintések, az ujjak rázása, valamint a könyök és a váll rándításai is (MONGYI-SZABÓ 2005: 42).

Jelnyelvi fonémának tekinthető az artikulációs hely is, azaz a jel létrejöttének helye.

„A jelelés kifejezőképessége csak úgy ítéhető meg, ha némileg részletesebben megvizsgáljuk a jelelési viselkedést. Mindenek előtt van egy háromdimenziós *jelelési tér*: függőlegesen ezt a test derék alatti részétől a fejtetőig terjedő tér alkotja (ritkán képeznek jeleket a fej felett, a derék alatt vagy a fej, illetve a test hátsó része felé); laterálisan a tér buborékot alkot, amely a test előtt a jelelő bal oldalától a jobb oldaláig tart. E téren belül korlátlan számú jel képzésére elegendő hely van, és megfigyelhető néhány szerveződési elv működése” (CRYSTAL 2003: 279–280).

Külön fonológiai komponensnek kell tekintenünk a tenyér, ujjhegyek, és mozgás irányát, azaz az orientációt is, hiszen ezeknek is jelentés megkülönböztető szerepük lehet (2. példa), valamint az artikulációt és a mimikát is.

'FIATAL'

'FEHÉR'

2. példa

'FELVETTEK'

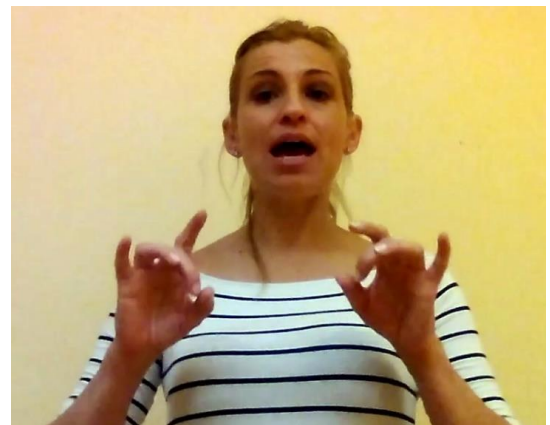

'FELVETTEK'

3. példa

'FIA'

'LÁNYA'

4. példa

A mimika szerepe kiemelten fontos a jelnyelvben, a legtöbb jelnyelvi tankönyv az első leckék között említést tesz róla.⁵ Léteznek úgynevezett univerzális érzelmek, amelyeket közel azonos mimikával fejeznek ki a világ minden táján. Ezek az univerzális érzelmek a következők: öröm, düh, félelem, undor, bánat, és egyes tanulmányok szerint a megvetés, érdeklődés, valamint a szégyen (EKMAN–FRIESEN 1971; IZARD 1977: 6–9; LUTZ–WHITE 1986). A jelnyelvben a mimikai komponens hangsúlyosabb, mint a beszélt nyelvek esetében, a siketek arcjátéka általában hangsúlyos és nagyon kifejező. A jelnyelvet hallóként tanulók számára a mimika ilyen mértékű használata általában kihívást jelent, eleinte természetellenesnek tűnhet.

3.4. A morfémák

A hangzó magyar nyelvvel szemben a magyar jelnyelv nem elsősorban agglutináló jellegű. Inkább a flektáló és izoláló jellege érezhető erősebbnek, a flektáló jelleg azért, mert az igék esetében gyakori például, hogy a tő az ágens, a páciens és a beneficiens függvényében változik (5. példa.), izoláló pedig a szófaji határok rugalmassága miatt (6. példa).

Épp ezért a hangzó magyar nyelv morfológiai rendszere nem vetíthető a jelnyelvre, tehát a jelnyelv morfológiája más kérdéseket és problémákat vet fel, mint a hangzó magyar nyelv morfológiája. A tő-, és toldalékmorfémák elkülönítése a jelnyelvben nem írható le olyan egyértelműen, mint a hangzó magyarban. Esetenként vonható párhuzam (7. példa: -vAl –bAn) de ez csak nagyon kevés elemre igaz.

'ADOK NEKED'

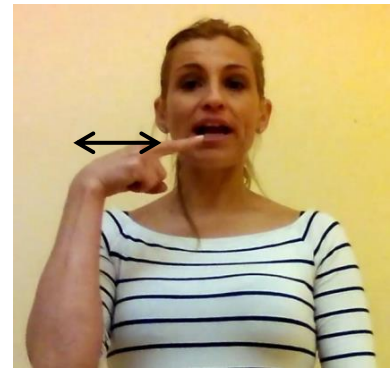
'ADSZ NEKEM'

5. példa

⁵ Vö. például SZABÓ M. HELGA et al. (2010): *A1 jelnyelvi tanfolyam*. Budapest; CSÖMÖR KÁROLY–DOBRA EDUÁRD–KAZAINÉ B. MARIANN (2013): *A1 – Jelnyelv*. Budapest.

'FOGKEFE'

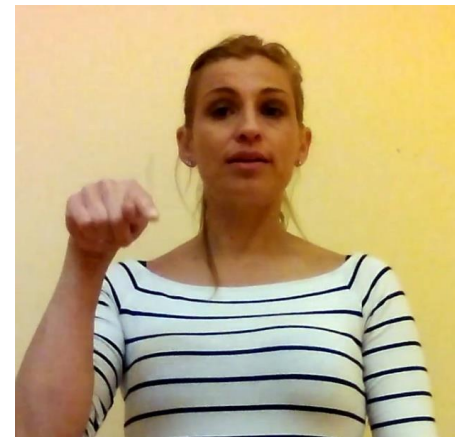

'FOGAT MOS'

6. példa

'-VAL'

'-BAN'

7. példa

A magyar jelnyelv morfológiai rendszerének feltárására eddig még nem igazán került sor a tudományosságban. Ennek több oka is lehet, például a jelnyelv feltárására irányuló kutatások kis száma, vagy a jelnyelv morfológiai rendszerének radikális eltérése a hangzó magyar nyelv morfológiai rendszerétől. Mindenesetre a nehézségek ellenére fontos lenne erre a területre is kiterjeszteni a kutatásokat.

3.5. A lexémák

A jelnyelv elemzése során természetesen támaszkodhatunk a szemiotikai kutatások eredményeire. A jelnyelv lexémáinak csoportosítását a PEIRCE nevéhez fűződő ikon-index-szimbólum trichotómia alapján célszerű végezni.

Ikonikusnak azokat a jeleket nevezzük, melyek transzparenssek, a jelölő és a jelölt között természetes kapcsolat áll fenn. A hangzó nyelvek elemei közül mindössze a

hangutánzó szavak sorolhatók ebbe a kategóriába, a jelnyelvi jeleknek viszont a nagy része ide tartozik. Az ide tartozó jelek három alcsoportba sorolhatók: akció, forma, és tulajdonság. (akció: alszik, 8. példa, forma: ház, 9. példa, tulajdonság: zsiráf, 10. példa)

Az indexikus jelek esetén a jelölő és jelölt közti kapcsolat nem egyértelmű, vagy már elhomályosult. A jelnyelvben az ilyen elemek a jelkészlet kb. 30%-át adják. (11. példa)

A szimbolikus jelek esetében a jelölő és jelölt közötti viszony egyáltalán nem átlátszó, ezek a jelek teljesen konvencionálisak. A hangzó nyelv legtöbb lexémája ebbe a kategóriába esik, viszont a jelnyelvi elemeknek csak 10-20%-a tartozik ide. (12. példa)

'ALSZIK'
8. példa

'HÁZ'
9. példa

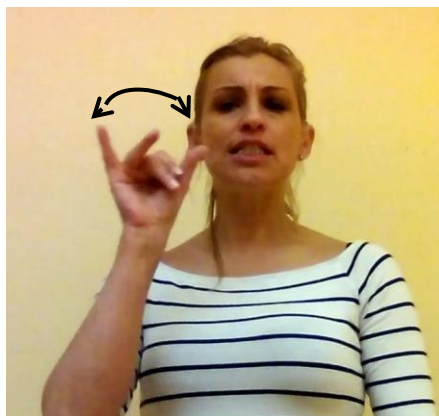
'ZSIRÁF'

10. példa

'FÉNYKÉP'

11. példa

'SZÜRKE'

12. példa

Természetesen ezek a kategóriák nem rögzítettek, hanem nagyon is flexibilisek, az idő múlásával könnyen alakulhat egy ikonikus jel indexikus, vagy akár szimbolikus jellé. (13. példa) A jelnyelv szófaji kategóriái eltérnek a hangzó magyar nyelv leírása esetén használt kategóriáktól. MONGYI PÉTER és SZABÓ MÁRIA HELGA az alábbi kategóriákat különíti el a jelnyelv szófajainak osztályozása esetén:

- 1, tárgy-, és tevékenységjelek
- 2, tulajdonságjelek
- 3, körülményhatározók
- 4, névmások
- 5, számnevek
- 6, egyéb szófaji kategóriák

'JÓ NAPOT'

13. példa

A tér-, és tevékenységjelek csoportjába olyan jelek tartoznak, amelyek igei és főnévi szerepet is betölthetnek egy mondaton belül. Ikonikus és szimbolikus jelek egyaránt tartozhatnak ebbe a csoportba. (14. példa) A tulajdonságjelek jelző, alany és állítmány szerepét egyaránt betölthetik (15. példa: a beteg lány, a lány beteg, a beteg jobban van).

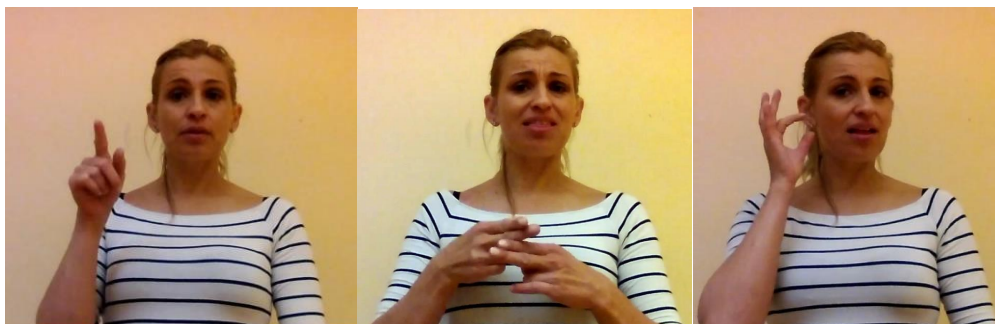
A körülményhatározók csoportján belül az idő-, és módhatározóknak van a legkiemeltebb szerepük. A jelnyelv az időviszonyok kifejezésére értelemszerűen a teret használja fel. A magyar jelnyelv esetén a jelen idő közvetlenül a test előtt, a múlt a vállak mögött, a jövő pedig előrébb fejeződik ki. (16. példa) A módhatározók esetében a jelek mellett a mimika is fontos szerepet kap. A mimika alapvetően kifejezhet negatív, vagy pozitív attitűdöt, intenzitás mértékét. (17. és 18. példa)

A személyes és mutató névmások kifejezésére is vannak alkalmas jelek, valamint a névmások közé sorolhatók a proformok is. A proformok a bonyolultabb lokatív elemek gyors kódolását segítő névmási elemek, amelyek mozgást, térbeli elhelyezkedést leíró elemek esetén fordulnak elő. (19. példa)

'FÉSŰ-FÉSÜLKÖDIK'

14. példa

'A BETEG LÁNY'

'A LÁNY BETEG'

'A BETEG JOBBAN VAN'

15. példa

'MA'

'HOLNAP'

'TEGNAP'

16. példa

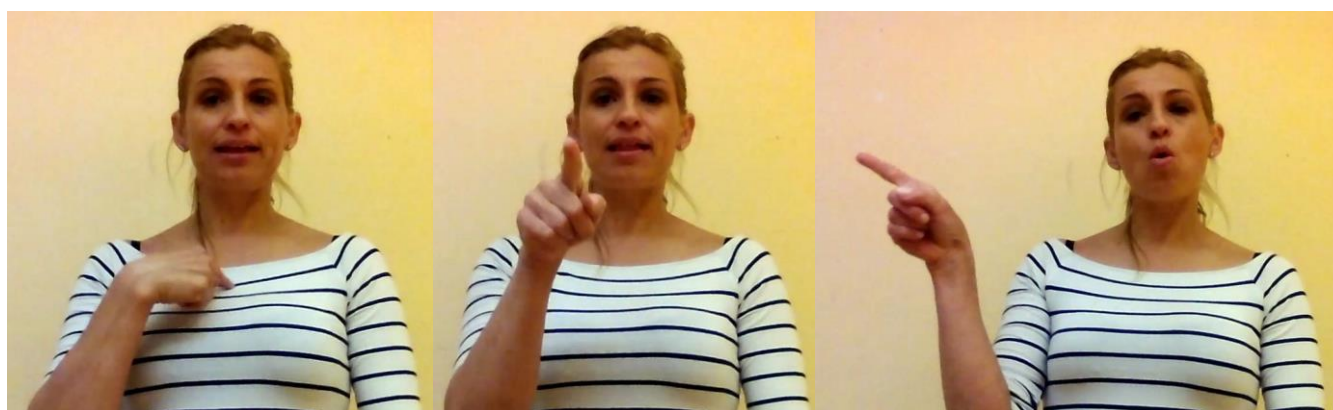

'Ő NYERT'
17. példa

'CSEREPEG AZ ESŐ'
'SZAKAD AZ ESŐ'

18. példa

'ÉN'

'TE'

'Ő'

ember proform

ülő ember proform

fekvő ember proform

19. példa

A magyar jelnyelv kétkezes számolási rendszert alkalmaz, de ez nem univerzális, vannak olyan jelnyelvek, amelyek az egykezes rendszert használják. A hangzó nyelvek általában befolyásolják az összetett számnevek jelelési módját (például a magyar jelnyelvben a huszonháromat húsz és három sorrendben jelelik, míg német nyelvterületek éppen fordítva: három és húsz).

A szakirodalomban nincs egységes nézőpont arra vonatkozóan, hogy viszonyszók, illetve determinánsok léteznek-e a jelnyelvekben, és amennyiben léteznek, mennyire tekinthetők a jelnyelvek természetes elemeinek. A magyar jelnyelvben mindkét kategória elemeire van példa. (20. példa: viszonyszók pl.: névutók: alatt, felett, mögött, kötőszók: és, de, 21. példa: módosítószók: igen, nem, persze, 22. példa: determinánsok, pl.: kérdő névmások ki? mi? melyik? milyen? mennyi?)

(MONGYI-SZABÓ 2005: 64–72).

'ALATT'

'FÖLÖTT'

'MÖGÖTT'

'ÉS'

'DE'

20. példa

'IGEN'

'NEM'

'PERSZE'

21. példa

'MI?'

'MELYIK?'

'MILYEN?'

'MENNYI?'

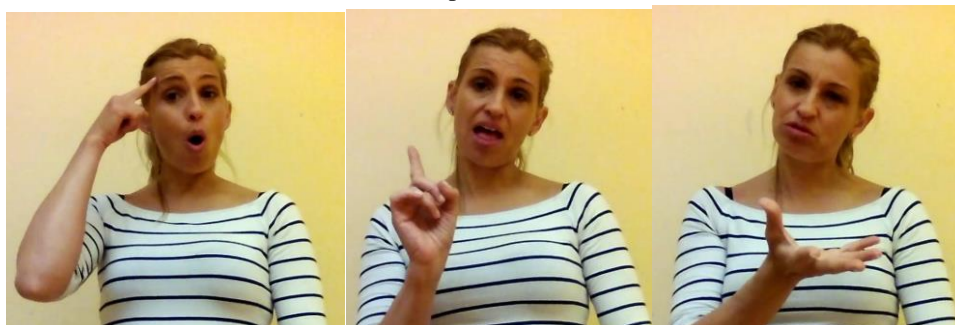
22. példa

3.6. A szintagmák

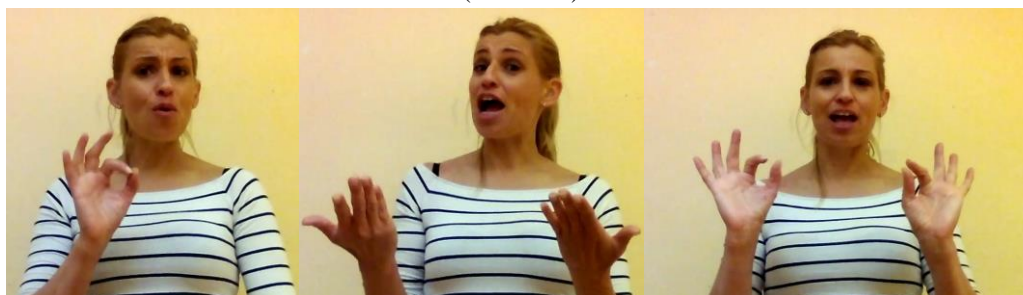
A hangzó magyar mondattanához hasonlóan a magyar jelnyelvben is léteznek egyszerű, valamint alá-, és mellérendelő összetett mondatok. A mellérendelések esetén ugyanúgy beszélhetünk kapcsolatos, ellentétes, magyarázó, következtető és választó tartalom kifejezéséről. (23. példa)

'OKOS ÉS SZÉP'
(kapcsolatos)

'OKOS DE CSÚNYA'
(ellentétes)

'JÓ, VAGYIS TÖKÉLETES'
(magyarázó)

'SZÉP EZÉRT JÓ'
(következtető)

'OKOS VAGY SZÉP'
(választó)

23. példa

A kérdő mondatok kategóriáján belül elkülönülnek a kiegészítendő és az eldöntendő kérdések, szintén a hangzó magyarhoz hasonlóan. (24. példa) Mondatrészként felfedezhetünk alanyt, állítmányt, tárgyat, határozókat, jelzőket egyaránt. (25. példa: Odakint hideg volt, ezért a lány gyorsan felvette a piros kabátját) A jelnyelvi szövegek a hangzó magyar szövegekhez képest „sűrítetten” fejeznek ki komplexebben képesek megragadni bizonyos tartalmakat. (26. példa: Nagyon tetszik nekem az a cipő, de sajnos nem tudom megvenni, mert nincs rá pénzem.)

Az eddig leírtak vázlatos képet adnak a jelnyelv működéséről. Természetesen számos szocio-, és pszicholingvisztikai kérdés felmerül a jelnyelvvvel kapcsolatban, ezekre azonban most nem térek ki.

'MIKOR JÖSSZ?'

'JÖSSZ VAGY NEM?'

24. példa

'ODAKINT NAGYON HIDEG VOLT, EZÉRT A LÁNY GYORSAN FELVETTE A PIROS KABÁTJÁT'

25. példa

'NAGYON TETSZIK EZ A CIPŐ, DE SAJNOS NINCS RÁ PÉNZEM'

4. A kollokvializmus és a szleng

Dolgozatom következő fejezetében a kollokvializmus és a szleng fogalmának lehetséges meghatározásainak áttekintése után kísérletet teszek a jelnyelvi szleng meghatározására.

4.1. A kollokvializmus és a szleng fogalmáról

„A kollokvialis eléggé homályos szó, különféle emberek számára különféle dolgokat jelent, de legáltalánosabban olyan szavakat és szerkezeteket, melyek sokkal gyakoribbak a beszélt, mint az írott nyelvben. Mint ilyen, magában foglalja a szlenget, de nem csak arra korlátozódik. Kollokvializmus alatt minden olyan formát értünk, amelyet az emberek – a műveltek és műveletlenek egyaránt – használnak társalgásban, de igyekeznek elkerülni írásban” (ROBERTS 2002:137).

A szleng elemekről tehát elmondhatjuk, hogy tekinthetők kollokvializmusnak. Az emberek a mindennapi társalgás során használják a szlenget, és meg is tudjuk nevezni az általuk szlengnek tartott nyelvi elemeket, viszont a szleng definiálása már valószínűleg problémákat okozna, és nemcsak a laikusok számára. ERIC PARTRIDGE szerint könnyedén használjuk a szlenget, azonban „rendkívül nehéz azzal a meggyőző könnyedséggel írni róla, amit egy ilyen, első látásra egyértelműnek tűnő tárgy megkíván” (PARTRIDGE 2002:17).

A szleng fogalmát a különböző nyelvészeti irányzatok mind másképp definiálják, nincs a terminussal kapcsolatban egységes nézőpont, PÉTER MIHÁLY szerint „mindenki ismeri, és mindenki másképp határozza meg” (PÉTER 1999). Dolgozatom ezen fejezetében néhány beszélt nyelvi szlengre vonatkozó meghatározás áttekintése után igyekszem meghatározni azt, hogy én pontosan mit tekintek szlengnek a jelnyelv esetében.

BÁRCZI GÉZA 1932-ben a pest nyelvről írott tanulmányában azt tárgyalja, hogy létezik egy speciálisan pesti alsóbb osztályokra jellemző „többé-kevésbé érthetetlen szavakkal megtűzdelt” nyelvhasználat, melyet „jargonnak vagy argotnak” szokás nevezni (BÁRCZI 1932).

SZILÁGYI N. SÁNDOR 1980-ban a szlenget a csoportjellegű szövegek kategóriáján belül tárgyalja. A csoportjellegű szövegek legfőbb ismervének a beszélőjük társadalmi hovatartozásáról való árulkodását tartja. Ezen a főkategórián belül olyan alkategóriákat különít el mint zsargon, argó, szleng, és a diáknyelv mint a szleng alfaja. A zsargont mint sajátos beszédmodot definiálja, amely a „felső tízezer” ismérve volt. Nyelvi minősítő megítélésektől nem mentes ez a szöveg: „A zsargon irtózott a vulgáris szavaktól, és mert a

kelleténél jóval többet tekintett ilyennek, ezek helyett gyakran élt a finomkodó, kényeskedő körülírásokkal. Fontos kelléke volt még az affektált, modoros hanghordozás és az idegenes kiejtés (az akadémia-féle ejtés mód, rövid á-kkal) (SZILÁGYI N. 1980). Az argó is sajátos beszédmód szerinte, az alvilágra jellemző elsősorban. Az argó szavai „igénytelenek”, „durvák”, „vaskosak”.

Ő a szleng legjellemzőbb vonásainak a következőket tartja: elsődleges beszélői a fiatalok, legfőképpen a városi fiatalok. A szleng elsősorban szókincsében tér el a köznyelvtől, és a szleng csoportjellegű használatának lényege nem az elkülönülés, hanem az összetartozás jelzése.

DUMAS és LIGHTER az alábbi feltételek közül legalább kettő teljesülése esetén tekint szlengnek egy kifejezést.

1. Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljeségét.

2. Használata arra utal, hogy használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.

3. A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.

4. A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy (a) megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy (b) megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradalmaitól (DUMAS–LEIGHTER 2002).

KIS TAMÁS az alábbi jellemzőit ragadja meg a szlengnek: A többségi csoport nyelvvel összevetve a szleng szókincsé általában lenéző, lekicsinylő stílusárnyalatot hordoz, ami abból következik, hogy a szlengben beszélő a megnevezett dolgokat, jelenségeket, cselekvéseket erős kritikával (elsősorban negatívan) szemléli, és ezt — leggyakrabban familiáris, esetleg tréfás, humoros vagy éppenséggel durva, sértő formában — ki is fejezi. Ebből a szembeállító attitűdből következik, hogy a szleng és használója gyakran normaszegő. Egyrészt megsérti a többségi nyelvváltozat, nyelvhasználat normáit:

- „hibás” szavakat, szokatlan alakulatokat hoz létre,
- szándékosan használ úgynevezett „nyelvhelyességi hiba”-ként elkönyvelt formákat, másrészt pedig a többségi csoport viselkedési, világnézeti normáit, szokásait szegi meg:
- tabufogalmakat használ,

- nevén nevezi a dolgokat,
- profanizálja a fennköltet,
- a szókincs bővítése céljából szívesen fordul olyan társadalmi csoportok (a társadalom peremén élők, lecsúszottak, bűnözők) nyelvéhez, amelyeket a többségi társadalom megvet, amelyekkel az nem kíván (szoros) kapcsolatot fenntartani. (Ez magyarázza azt a jelenséget, hogy az európai szlengekben jelentős mennyiségben találni zsidó (héber-jiddis) és cigány nyelvi elemeket) (Kis 2010–2016).

A fent említett meghatározásokból is látszik, hogy mennyire sokféle irányból közelítenek a nyelvészek a szleng fogalmához, és természetesen ezen a néhány definíción túl még számos más megközelítés is létezik. A következőkben a szleng kialakulásának lehetséges okait, a szleng használatának okait, a szleng típusainak kérdését fogom tárgyalni.

4.2. A szleng kialakulásának és használatának lehetséges okai

A szleng jelensége túlnyúlik a nyelvészet keretein, így nem csak nyelvészek, hanem szociológusok, pszichológusok is foglalkoznak vele. A szociológusok között elterjedt az a vélekedés, hogy a szleng modern társadalom kulturális terméke, a társadalmi rétegek és csoportok közötti viszonyok rögzítésében van szerepe, és akkor jött létre, amikor a heterogén vidéki társadalom homogén városi társadalommá kezdett alakulni. A szleng szociológiai értelemben a köznyelv urbánus része, megjelenéséhez a legkedvezőbb feltételek a tömeg, a lelkesedés és a természettől elszakadt élet (ALLEN 1999).

A szociálpszichológiai kutatások arra a felvetésre alapoznak, hogy az egy közösségben élő emberek hajlamosak egy a közösség tulajdonságait felmutató nyelv létrehozására. Ennek több oka is lehet: az összetartozás erősítése, a kívülállók kirekesztése, stb. A szociálpszichológusok a szleng kialakulásának és használatának lélektani okait szokták említeni. ERIC PATRIDGE a következő okokat említi:

- A kedély túláradásaként és a puszta életöröm avagy a pillanatnyi lelkesültség okán: „csak úgy poénból”, játékosan vagy tréfából.
- A szellemesség, elmésség és humor tudatos gyakorlásaként, illetve teljesen vagy főként ezek spontán kifejeződéseként.
- Megmutatni és talán bizonyítani, hogy „mások” vagyunk; újszerűnek lenni.
- Szemléletesnek lenni, pozitívan és kreatívan, illetve negatívan — a színtelenség elkerülésére irányuló természetes vágy által hajtva.

- A figyelmet lekötni, sőt meghökkentő vagy megdöbbenítő hatást elérni.
- Megszabadulni a sablonoktól — olyan törekvés ez, amely rendszerint a létező szavakkal és kifejezésekkel szembeni türelmetlenségből fakad.
- Tömörnek, velősnek és összefogottnak lenni.
- Gazdagítani a nyelvet. Ez a fajta szándékolt eredetiség csak a tanult emberek között dívik. Az ilyesmi inkább irodalmi vagy legalábbis műveltségi jellegű, mint spontán.
- Konkrétummal tölteni fel az elvontat, valóságossággal és földközelséggel az idealisztikusot, megfoghatósággal és közelséggel a távolit. (Míg a műveletlenek és tanulatlanok körében az ilyen szellemi tevékenység rendszerint tudatalatti, addig a művelt és tanult embereknél ez általában előre megfontolt.)
- Enyhíteni vagy éppenséggel egyértelművé tenni valaminek a visszautasítását vagy (ritkábban) formális megtagadását.
- Csökkenteni vagy inkább eloszlatni egy társalgás, értekezlet, esszé vagy cikk ünnepélyességét vagy fellengzőségét.
- Enyhíteni a halál vagy az örület rideg tényét, tompítani tragikumát, elkendőzni a hálátlanság és árulás csúfságát, s ezáltal lehetővé tenni a beszélőnek és hallgatóságának a fájdalom elviselését és a további normális életvitelt.
- Szórakoztatni és mulattatni a magas közönséget, illetve leereszkedni szóban vagy írásban azokhoz, akiket alacsonyabb rangú közönségnek tartunk, vagy egyszerűen csak az egyenrangú közönséghez szólni vagy írni.
- Megkönnyíteni a társadalmi kommunikációt (ezt az indítékot nem szabad összekeverni, még kevésbé egybemosni az előzővel).
- Megteremteni vagy ápolni valamely mély és tartós barátságot vagy közelséget.
- Sugalmazni vagy esetleg bizonyítani, hogy egy bizonyos iskola vagy egyetem, szakma vagy foglalkozás, társadalmi osztály, művészeti, irodalmi vagy zenei csoport, kulturális közösség vagy réteg tagjai közé tartozunk vagy tartoztunk. (Ezt kapcsolatteremtés céljából is lehet tenni.)
- Éppen ellenkezőleg: azt sugalmazni vagy esetleg bizonyítani, hogy valaki más nem tartozik valahova.
- Elkerülni, hogy társaink vagy a kívülállók megértsék, amit mondunk. (Gyerekek, szerelmesek, bűnözők, majdnem-bűnözők és börtönbe zárt ártatlanok a fő letéteményesei a titkosság céljával használt szlengnek. Amikor egy ilyen sajátos nyelvet alvilági személyek használnak, akkor a neve tolvajnyelv) (PARTRIDGE 2002).

A szociolingvisták abból indulnak ki, hogy a szleng nyelvi univerzálénak tekinthető, tehát minden nyelv minden időszakában létezett. A szleng létrejöttét ebben a felfogásban az ember társas tulajdonságai határozzák meg. „...a szleng használata minden bizonnyal a nyelv kialakulása óta jellemzi a Homo sapiens-t. A szleng abszolút univerzálé, létezése minden emberi nyelvben törvényszerű és törvényszerű volt. Sőt, mivel a szlenget (és vele együtt a nyelvet) létrehozó okok az ember legalapvetőbb emberi tulajdonságaiból, a Homo sapiens társas jellemzőiből származnak, azt is elmondhatjuk, hogy létrejöttének elsősorban nem nyelvi, hanem biológiai-etológiai-szociális okai vannak, épp ezért a szleng nem egyszerűen nyelvi, hanem »emberi« univerzálé is” (KIS 2006).

A nyelv kialakulása során a Homo sapiens maximum 140-150 fős csoportokban élt, és ezek a csoportok mindig heterogének voltak. A nagyobb közösségeken belül tehát kisebb közösségek szerveződtek és nincs ez másként a mai társadalomban sem. ROBIN DUNBAR szerint „kognitív korlátok limitálják azoknak az egyéneknek a számát, akikkel bizonyos intenzitású kapcsolatot vagyunk képesek ápolni. Régóta ismert tény például, hogy azoknak az egyéneknek a száma, akikhez különösen szoros kötődésünk lehet, mindössze 12-15 lehet, és ezen belül lehet egy körülbelül 5 fős belső kör, amelynek tagjaival még erősebb a kapcsolatunk. Ezenkívül számos jel utal arra, hogy kapcsolatrendszerünk többrétegű lehet, a rétegek határai 35, illetve 80-100 körül mozognak, és a számok növekedésével párhuzamosan csökken az érzelmi intenzitás és közelség. Ez olyan, mintha mindegyikünk egyre nagyobb, 5, 15, 35, 80 és 150 fős körök középpontjában helyezkedne el” (DUNBAR 2002). A szleng tehát ebben az értelmezésben a nagycsoportokon belüli kiscsoportok nyelvhasználata.

„A szleng tulajdonképpen a csoport és az egyén verbális lázadása a hierarchia ellen és igazságtéves humorral. Ez a verbális lázadás, azaz maga a szleng azért rendkívül sikeres, mert segít a feszültségek levezetésében, ám önmagában még nem veszélyezteti a nagycsoportot, tehát nem rombolja le a kiscsoport és tagjai számára is életteret biztosító közösséget” (KIS 2010–2016).

4.3. A szleng típusai

A szleng különböző típusainak meghatározása természetesen az adott kutató szlengfelfogásától függ. Egyes kutatók stilisztikai kategóriák mentén közelítenek e kérdéshez, ők általában a semlegesnek tekintett hétköznapi beszédstílus alatt helyezik el a szlenget, bár

adott esetben maguk is belátják, hogy ez relatív (ANDERSSON–TRUDGILL 1999). KIS TAMÁS szerint az absztrakció foka szerint három szintet különböztethetünk meg a szlengben:

1. A kiscsoport-szlangok a beszélőközösségek valóságosan létező szlangjai. Ezek nyelvi anyaga az adott kiscsoport tagjai számára a csoport jellegéből következően fontos reáliák megnevezésére vagy újranevezésére szolgál.

2. A nagycsoport-szlangok olyan kiscsoportok, beszélőközösségek szlangjából absztrahálódnak, amelyek valamiben azonosak, és azonosságuk miatt egymással lazább vagy szorosabb kapcsolatba kerülhetnek oly módon, hogy tagjaik között átfedés vagy érintkezés alakul ki. Az egyes beszélők közvetítik a kiscsoportok szlangját a másik beszélőközösségbe, és ezáltal egyféle kiegyenlítő szerepet játszanak.

A kiscsoportok közötti azonosság alapvetően kétféle lehet: területi (az egy helyen, egymás közelében működő csoportok között) és szakmai (az azonos foglalkozást, hobbit űző, azonos életmódot folytató stb. csoportok között). Ennek megfelelően a nagycsoport-szlangoknak két nagyobb fajtáját különböztethetjük meg: a helyi szlangokat és a szakszlangokat.

1. A helyi szlangokon a területileg szerveződő nagycsoport-szlangokat (egy falu, város, városrész, iskola szlangját) érthetjük. Erre a szlangtípusra jellemző, hogy szókincsé szakmától független, a kiscsoport-szlangok általános szókincséből származik.

2. A szakszlangok érdeklődési, foglalkozási alapon elkülönülő csoportokra (katonai, diák, tolvaj, labdarúgó, kábítószeres stb.) jellemzők. Szókincsük a szakmától függő, az azonos szakmához tartozó kiscsoport szlangjának speciális szókincséből származik.

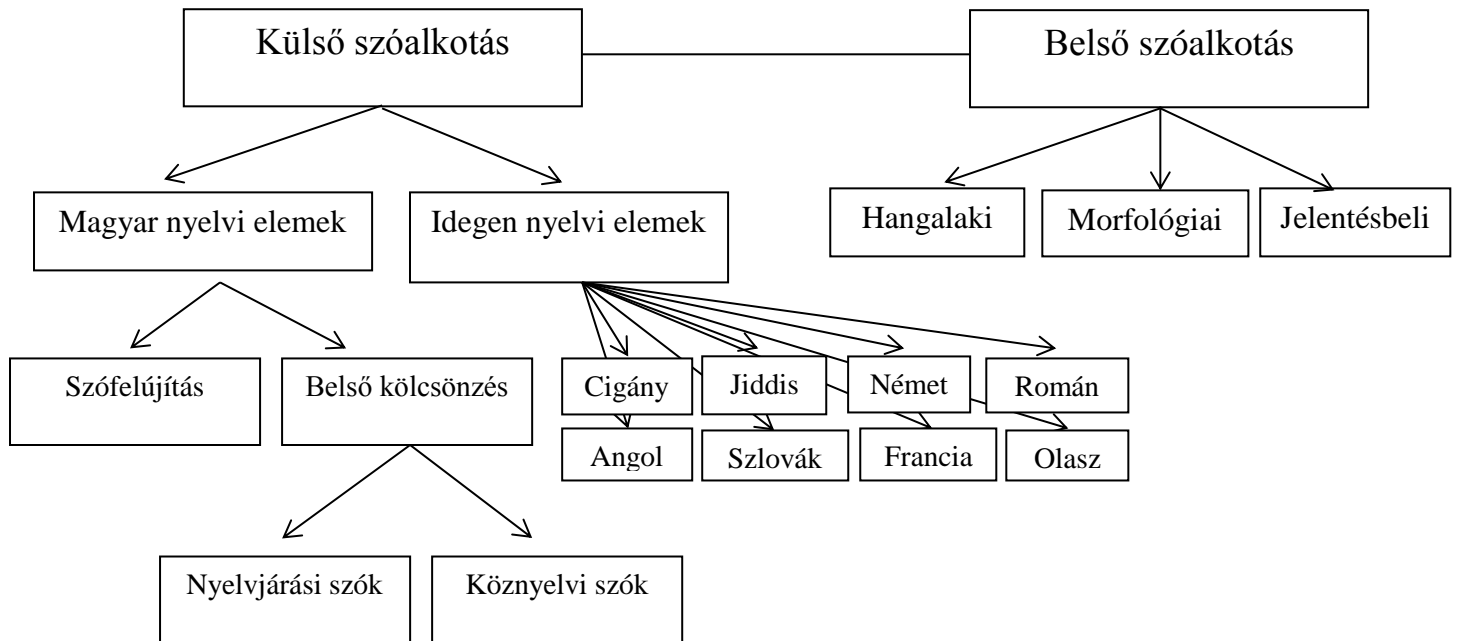
A valóságban ezek a tiszta típusok gyakran keveredve jelennek meg, sokkal inkább léteznek helyi szakszlangok (a debreceni katonai szlang, a szegedi Csillag-börtön szlangja, a sárbogárdi diáknyelv stb.), mintsem „a” magyar tolvajnyelv vagy „a” magyarországi kábítószer-élvezők szlangja.

3. A helyi és a szakszlangok széles körben elterjedt szavai alkotják a közszlang-ot. Ez a nyelvközösség számára közös szlangtípus a helytől és szakmától függetlenül ismert szlengszavak csoportját takarja (KIS 2010–2016).

Ezt a rendszert alapul véve a jelnyelvi szlenget a nagycsoport-szlangok közé sorolom.

4.4. A szleng szóalkotási módjai

Mivel a szleng elsősorban a szókészletben ragadható meg, fontosnak tartom a hangzó nyelvre jellemző szóalkotási módok rövid és vázlatos áttekintését, bár tény, hogy a jelnyelv szlengjének feltárásában ez legfeljebb kiindulópontként használható.

Ez a modell az alapja a szleng szóalkotási módjainak, bár a belső szóalkotás három alkategóriáján belül még számos más kisebb egységet is elkülöníthetnénk, de dolgozatomban ezeknek elemzésére nem vállalkozom. Arra, hogy a jelnyelvi szlengre milyen szóalkotási módok jellemzők, később fogok kitérni. Dolgozatomban eddigi fejezeteiben bemutattam a jelnyelvet használó közösséget, a siketeket, magát a jelnyelvet, valamint vázlatosan áttekintettem a szleng meghatározásait, kérdéseit. A következőkben arra fogok koncentrálni, hogy milyen jellemzők mentén határozható meg a jelnyelvi szleng.

4.5. Szleng a jelnyelvben

Ahogy már fentebb említettem, a jelnyelv természetes, teljes értékű nyelv, a szleng pedig nyelvi univerzálé, tehát feltételezhető, hogy a jelnyelv használói körében is kialakult és él valamiféle szleng. A dolgozat következő fejezetében szólok arról, hogy én mely szlengfelfogással értek egyet, mi alapján határozom meg a szlenget a jelnyelvben.

4.6. A jelnyelvi szleng egy lehetséges meghatározása

A jelnyelvkutatás viszonylag fiatal tudomány, Amerikában az 1960-as években indult el és WILLIAM C. STOKOE nevéhez fűzhető, ő volt ugyanis az, aki felismerte, hogy a jelnyelv természetes, teljes értékű nyelv. Az 1960-ban megjelenő *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf* című munkája a jelnyelv világszerte felkeltette a jelnyelv iránti érdeklődést. Hazánkban viszont csak az 1994-ben a SINOSZ koordinálásával indultak el a jelnyelvi kutatások.

A jelnyelvi szlengkutatásnak még nem igazán alakult ki szakirodalma, viszont mivel a szleng nyelvi univerzálé, feltételezhető, hogy a jelnyelv használói körében is kialakult és él. Amerikában 2014-ben szerveztek jelnyelvoktatók részére egy továbbképzést, melynek során kifejezetten az amerikai jelnyelvi szlengre koncentráltak⁶, valamint több siket vlogger is utal a jelnyelvi szleng létezésére⁷. Rövidebb internetes cikkek is szólnak mind a külföldi mind a magyar jelnyelvi szlengről⁸.

A jelnyelvben a kollokvializmus szleng fogalmát csak részben lehet a hangzó nyelvekre irányuló nyelvészeti kutatások mentén meghatározni, ezért fontosnak tartom meghatározni azt, hogy a jelnyelv mely elemeit tekintem kollokvializmusnak vagy szlengnek. A jelnyelvi kollokvializmust és szlenget aligha lehet a jelnyelv standard változatához képest meghatározni, hiszen a jelnyelv standardizációja jelenleg is zajlik. Nem beszélhetünk formális

⁶ A wsrid.com oldalon található jelnyelvi továbbképzés meghívóban olvasható a következő szövegrészlet: „This workshop will provide participants an opportunity to learn some of the newest and often used ASL slang signs and colloquialisms and their meanings.” azaz „Ez a workshop lehetőséget nyújt a résztvevőknek arra, hogy elsajátítsanak néhány új és népszerű kollokvialis és szleng elemet az amerikai jelnyelvből”. (URL: <http://wsrid.com/event-1790687>. Letöltve: 2016. 12. 06.)

⁷ Vö.: SHANNON, ROGAN: *A Deaf Perspective: ASL Signs and Slang | ft. Ren Putz* (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K2iRwQJh9dk>. Letöltve: 2016. 12. 11.), CASSTRIPEN: *Sign Language Slang* (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mSKsnxbTVb0>. Letöltve: 2016. 12. 11.)

⁸ Vö.: SHEFFIELD, MIKE–DUNCAN, ANTWAN–STRASSER, ANDREW (2015): *Internet Slang Meets American Sign Language* (URL: <http://www.hopesandfears.com/hopes/now/internet/168477-internet-american-sign-language>. Letöltve: 2016. 12. 11.), JAXON, RON: *How to Use ASL Slang (American Sign Language Slang)* (URL: <https://snapguide.com/guides/use-asl-slang-american-sign-language-slang/>. Letöltve: 2016. 12. 11.), IVÁN VIKTÓRIA (2014): *Így küld el a fenébe egy siket ember* (URL: <http://www.nlcafe.hu/foto/20140801/jelnyelv-szleng-siket-fiatalok/>. Letöltve: 2016. 12. 11.).

jelnyelvről, ezért nehéz lenne meghatározni, hogy mi is az informális jelnyelv. A szleng mint kiscsoportnyelv felfogás sem használható, hiszen az egész siket közösség kollokvializmusait és szlengjét vizsgálom, nem határolok körül a siket közösségen belül egy kisebb csoportot, akiknek jelhasználatára koncentrálok⁹. Nem használható az a meghatározás sem, hogy kollokvializmusnak tekinthető az, amit a mindennapi társalgás során használnak, de írásban nem szívesen, hiszen a jelnyelvnek nincsen írásos változata.

PAVOL ODALOŠ szerint „A szlengizmusok egyfajta aktualizációs szándék eredményeként jelentkeznek a kommunikációban. A szlengizmusok aktualizációs szerepével szorosán összefügg változatosságuk és nagyfokú expresszivitásuk” (ODALOŠ 1999). Ezt az expresszivitást meghatározónak tartottam a jelek gyűjtése során. Úgy döntöttem, hogy minden olyan elemet kollokvializmusnak vagy szlengnek tekintek, amiről az adatközlőim azt mondják, hogy szerintük kollokvializmus vagy szleng. Erre az eljárásra van példa a szlengkutatásban, ezt képviseli KIS TAMÁS is, aki a katonai szlengszótárban így ír: „szleng az, amit a beszélője annak érez”. (KIS 1992:345).

Természetesen az adatközlők között sem teljes az egyetértés ezzel kapcsolatban, ellentétesek a vélemények például a jelnyelvi idiómákkal kapcsolatban.

„Vannak úgynevezett siketes jelek, amelyek gyakran 2-3-4-5 szót is képesek egy jelben tömöríteni, vagy egy cselekvést egy jelben megjeleníteni” (IVÁN 2014). Ezeket másképp jelnyelvi idiómáknak nevezzük. A jelnyelv nyelvészeti szakirodalmában ezidáig nem találtam utalást arra, hogy az idiómákat szlengnek tekintenék, ezért úgy gondolom, fontos megmagyarázni, én miért tekintem őket a jelnyelvi szleng részének.

BARANYAI ANDRÁS és VINCZE TAMÁS nevéhez kapcsolódik a Beszél a Kéz című, elsősorban gyerekeknek szóló ismeretterjesztő könyvsorozat harmadik részeként 2007-ben megjelent *Vaker* című könyv. A könyv fűlszövegében a következők állnak: „A Beszél a Kéz sorozat harmadik részében a fiatalok rengeteg, mostanában használatos kifejezéssel ismerkedhetnek meg és mindezek mellett kézjelüket is elsajátíthatják.” (Bár ez a könyv nem tekinthető nyelvészeti szakirodalomnak, áttekintése mégis tanulságos, hiszen ez az egyetlen olyan szélesebb körben hozzáférhető munka, amely betekintést nyújt a jelnyelvi szlengbe. A kötet egyébként gyerekeknek, kamaszoknak szól, ezt az illusztrációk is alátámasztják, alapvetően tehát egy nagyon friss, fiatalos munkáról van szó.)

⁹ A kutatás során sok sikettől hallottam azt, hogy a szleng leginkább a siketiskolákban alakul ki, annak érdekében, hogy a privát beszélgetések ne legyenek mindenki számára érthetőek. Kétségtől érdekes és fontos feladat lenne a hét siketiskolában erre vonatkozó gyűjtéseket végezni, de ez túlmutat jelen dolgozat céljain.

A mostanában használatos kifejezés meghatározás véleményem szerint megengedi azt a felvetést, hogy ezek voltaképp szleng elemek. Olyan szempontból is a szlenghez kapcsolhatjuk az idiómákat, hogy nagyon sűrítettek, nagyon kifejezőek, mindig nagy érzelmi többletet hordoznak a köznyelvi megfelelőjükhez képest. A siketes jel elnevezés az idiómák közösségi jellegét hangsúlyozza, a szlengre pedig jellemző, hogy egy adott közösség tagjainak összetartozását erősíti, így én a jelnyelvi idiómákat bevettem a gyűjtésbe.

A jelnyelvi idiómákat (bár nem a jelnyelvi szleng részének tekintve) a külföldi kutatások már érintik (pl.: HINES 2015) és léteznek jelnyelvi idiómagyűjtemények¹⁰ is.

4.7. Szleng személynevek? A névjelek kérdésköre

Ahhoz, hogy a szlengnevek fogalmát értelmezzük, át kell tekintenünk a jelnyelv személynévrendszerét. Ehhez jó kiindulópont a személynévrendszer HOFFMANN-féle modellje (5.2.1-es kép). HOFFMANN ISTVÁN a következő tipológiát javasolja a személynevek leírásához:

pragmatikai szempontból	kognitív szempontból	
<i>elsődleges nevek</i>		
választott vagy listanév	referáló név	R
átadott vagy automatikus név	kapcsolati vagy nexusnév	N
alkotott vagy kreált név	sajátosságjelölő vagy leíró név	S
<i>másodlagos nevek</i>		
módosított név	affektív név	A

¹⁰ Ezek az idiómagyűjtemények nem mindig hozzáférhetők széles körben, a SigningSavvy (URL: <https://www.signingsavvy.com/wordlist/3371/idioms>. Letöltve: 2016. 12. 12.) oldalon például csak regisztrált tagoknak hozzáférhető, a regisztráció pedig nem ingyenes. Léteznek olyan cikkek is, amelyek nem illusztrálják vizuálisan a jelelés módját, csak leírják a jelek kivitelezését (PANSE, SONAL (2012): *How to Sign Popular Idioms*. URL: <http://www.brighthubeducation.com/studying-a-language/40538-idioms-in-american-sign-language/>. Letöltve: 2016. 12. 12.) Létezik egy megvásárolható *Idioms & Phrases in American Sign Language* című DVD-sorozat is, valamint egy ingyenesen hozzáférhető online jelnyelvi szótár (URL: <http://www.aslpro.com/cgi-bin/aslpro/phrases.cgi>. Letöltve: 2016. 12. 12.), ahol találhatóak jelnyelvi idiómák. A magyar jelnyelvi idiómáiról eddig még nem készült gyűjtemény.

5.2.1

Elkülöníti a dinamikus és a statikus névfajtákat. „A dinamikus névfajták közé tartozó nevek általában kisebb közösségekben jönnek létre, s keletkezésüket nemcsak az egyén azonosításának és ezzel másoktól való elkülönítésének a szándéka magyarázza, hanem ebben nagy szerepe van a csoport összetartozás-tudatának is, amelyet maga a sajátos, csak az adott körben használatos névforma is megerősít, ilyen értelemben tehát e neveknek fontos csoportépítő szerepük is van” (HOFFMANN 2008). Ebbe a csoportba sorolhatók tehát a sajátosságjelölő és affektív nevek, míg a referáló-, és nexusnevek a statikus csoportba tartoznak.

A szleng fogalma a hangzó nyelvek esetében jellemzően a köznevek kategóriája kapcsán kerül előtérbe, kevesebb vizsgálódás irányul a szleng és a tulajdonnevek kapcsolatára. KIS TAMÁS írja: „Szlengneveknek azokat a társadalmi kiscsoportokban megszülető és ott használt ragadványneveket nevezem, amelyek nyelvi síkon a szlenghez kapcsolódnak. Ezt a személynévtípust – vagy legalább is egyes alfajait – más-más néven megnevezve már vizsgálták a magyar ragadványnevek kutatása során, de csak önmagukban, jobb esetben a ragadványneveken belül keresve magyarázatot problémáikra. Az a tény, hogy a nyelv rétegződése a személynevek körében is megfigyelhető (a tulajdonnevek mint egy nyelvi kód vagy szubkód főnévi rendszerének részei e szerint a szempont szerint is csoportosíthatók), indokoltá teszi a szlengnevek fogalmának bevezetését” (KIS 1996). A HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott modell kategóriái közül az affektív nevek és a sajátosságjelölő nevek sorolhatók ebbe a kategóriába.

A siket közösségben is beszélhetünk természetesen szlengnevekről. A jelnyelv névtana kevésbé kutatott, mint a hangzó magyar nyelv névtana, így a magyar jelnyelv

személynévrendszeréről eddig még nem készült átfogó leírás. SZABÓ M. HELGA a kettős identitást jelöli meg annak okaként, hogy a siket közösség tagjai a hivatalos, magyar névadási szabályoknak és hagyománynak megfelelő vezetéknev+keresztnev/keresztnevek típusú nevük mellé mindig kapnak életük során egy, vagy több névjelet (SZABÓ 2013a).

A névjelek nagy része a sajátosságjelölő nevek csoportjába tartozik, de ez nem törvényszerű, hiszen az adott személy referáló nevéből, vagy nexusnevéből is születhet névjel. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor tekinthetnénk a névjeleket affektív neveknek, hiszen affektív név bármelyik névfajtából keletkezhet. „[...] a három elsődleges alapnévfajta mellett elkülöníthető egy negyedik, másodlagos névfajta, az affektív nevéké. Az ilyen, jellemzően érzelmi viszonyt kifejező név bármilyen más névfajtából létrehozható, noha a lényegében e fogalommal azonos értelemben használt becenév terminust csak a keresztnevekből alkotott nevekre szokás vonatkoztatni. Becézni lehet azonban a nexusneveket és a sajátosságjelölő neveket is, így affektív nevek e típusokból is származhatnak: másodlagos jellege miatt e névfajtát ugyanakkor nem célszerű a névrendszerek bázisát adó névfajták közé sorolni” (HOFFMANN 2008). TÓTH VALÉRIA szerint „E személynévfajta [ti. az affektív nevek] jellegzetesen másodlagos kategóriaként fogható fel, amelynek tagjai bármelyik másik személynévfajta egyedeiből létrehozhatók — többnyire azok alaki módosításával (TÓTH 2014). Ez a névjelekre csak részben igaz: létrehozhatók bármelyik másik személynévfajta elemeiből, de az alaki módosítás nem jellemző rájuk.

Említhetünk esetleg egy másik terminust a névjelekkel kapcsolatban, a ragadványnév fogalmát. KÁLMÁN BÉLA szerint a ragadványneveket „a közösség ruhazza az egyénre, gyakran annak akarata ellenére” (KÁLMÁN 1996: 17). Viszont KÁLMÁN BÉLA azt is hangsúlyozza, hogy a ragadványnévnek nem feltétlenül elsődleges funkciója a megkülönböztetés, egyénítés, hanem gyakran csupán megragad egy jellemző tulajdonságot. A ragadványneveket inkább falusi környezetbe lokalizálja, ez a névjelekre nem jellemző, városi és falusi közösségekre egyaránt jellemző. J. SOLTÉSZ KATALIN sokkal inkább hangsúlyozza a ragadványnevek azonosító szerepét, ő a ragadványnevek legjellemzőbb közegeként az iskolákat jelöli meg. Szerinte „Az önálló ragadványnév rendszerint érzelmi jellegű, többnyire tréfás, nemritkán gúnyos” (J. SOLTÉSZ 1979: 63). HAJDÚ MIHÁLY ragadványnév-definíciója az előző kettőnél kevésbé specifikált: „Azokat a névelemeket, amelyeket a hivatalos kereszt- és családneveken, valamint a beceneveken kívül az emberek adnak egymásnak bármilyen szándékkal, ragadványneveknek nevezünk” (HAJDÚ 2003: 43). Ehhez a meghatározáshoz áll közel FEHÉR KRISZTINA definíciója: „A jelenkori (értsd: a családnevek hivatalossá tétele utáni) névanyagot tekintve – függetlenül a nevek használati fórumától és szerepétől –

ragadványneveknek azokat a nem hivatalos névadással keletkezett, tehát az adott beszélőközösségtől származó személyneveket tekintem, amelyek a teljes hivatalos név vagy annak valamelyik tagja (családnév, keresztnév) és változata (becenév) mellett, illetve azok helyett állnak” (FEHÉR 2004: 74). A fenti fogalom meghatározások áttekintése után talán mondhatjuk, hogy a ragadványnevek kategóriája megfeleltethető a HOFFMANN ISTVÁN sajátosságjelölő név kategóriájával.

Úgy tűnik tehát, hogy a névjelek nem sorolhatók egyértelműen a HOFFMANN-modell egyetlen kategóriájába, a sajátosságjelölő és az affektív nevek között helyezkednek el.

Felmerül az a kérdés is, hogy a névjelek minden esetben a közösségtől származnak-e, nincsenek-e olyan esetek, amikor valaki magának ad névjelet. JAMIE BERKE erről a kérdéstről a következőket írja egy olvasója arra irányuló kérdésére válaszolva, hogy adhat-e magának névjelet: „Sorry, You Cannot Give Yourself A Sign Name. I understand what you are trying to do, as it would simplify things, but a Sign Name can only be given to you by someone who is Deaf, or Hard of Hearing (i.e. someone from the deaf community). The more that you are around the »deaf community«, the sooner that someone will pick up something unique about you, and that will become your Sign Name.” azaz „Sajnálom, de nem adhatsz magadnak névjelet. Értem miről beszélsz, ez valóban egyszerűsíteni a kommunikációt, viszont jelnevet csak egy siket, vagy nagyothalló adhat. Minél szorosabb kapcsolatot alakítasz ki a hallássérült közösséggel, annál hamarabb észrevesznek majd rajtad valami egyedit, és ez válik majd a névjeleddé”(BERKE 2015).

A névjeleknek több csoportja van. Az első kategóriába sorolhatók azok a névjellé váló (vezeték)nevek, amelyeknek transzparens az etimológiájuk (27. példa Kovács, Molnár). Beszélhetünk a jelnevek esetén egyfajta népetimológiáról is, amikor a névjel a vezetéknev „torzított” formáját mutatja, nem feltétlenül az eredeti jelentés tükörfordítását. (28. példa, az adatközlőm saját névjele, Mosoni → mosni) A monogram is válhat természetesen névjellé, valamint találkozhatunk olyan keresztnevekkel is, amelyeknek él egy állandósult formája (29. példa, Ferenc, József, Éva) A legtipikusabb névjelek viszont valamilyen külső, vagy belső (nem feltétlenül pozitív) jellemzőre utalnak, és ezek egyértelműen közel állnak a szlengnevekhez. (30. példa, az első a viselője magasságára, a második a viselője csonka kezére utal)

'KOVÁCS'

'MOLNÁR'

27. példa

'MOSONI'

28. példa

'FERENC'

'JÓZSEF'

'ÉVA'

29. példa

„MAGAS” - névjel

„CSONKA” - névjel

30. példa

5. Az anyaggyűjtés módszerei

Dolgozatom következő fejezetében a jelnyelvi szleng gyűjtésének módszertani nehézségeiről, a nehézségek lehetséges megoldásáról, és a saját eddigi gyűjtésemről fogok írni.

5.1. A jelnyelvi anyaggyűjtés problémái, a megfigyelői paradoxon

A jelnyelvi szleng gyűjtése több szempontból is eltér a beszélt, vagy írott magyar nyelvi anyag gyűjtésétől. Néhány gyűjtési módszer (kérdőíves vizsgálat, diktafon használata) alapvetően szóba sem jöhet, hogyha jelnyelvi elemeket szeretnénk gyűjteni, épp ezért az egyetlen rögzítési mód, amit a kutatás során használok a videofelvételek készítése. Ez az eljárás viszont nem problémamentes.

LABOV névéhez fűződik az ún. „megfigyelői paradoxon” (LABOV 1972: 209). A megfigyelői paradoxon abból adódik, hogy a nyelvhasználók nyelvi megnyilvánulásainak megfigyelésekor „Célunk, hogy megfigyeljük, hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nem figyeljük őket” (TRUDGILL 1997: 49). Hogyha bekapcsolt videokamerával érkezünk egy beszélgetésre, akkor valószínű, hogy az adatközlők eleinte nem fognak tudni természetesen viselkedni, zavarban lesznek, feszengeni fognak. Nagyon fontos valahogy minimalizálni ezt a feszültséget, megpróbálni elérni azt, hogy megfélekedzenek a kameráról, és a lehető legtermészetesebben viselkedjenek.

A megfigyelői paradoxon csökkentésének egyik módja lehet, hogy igyekszünk olyan témákról kérdezni, amely a közösséget érdekli és érinti. A siket közösséget például – mivel eddigi tapasztalataim szerint nekik nem tabu erről beszélni – célszerű lehet a hallássérülésükről kérdezni, arról, hogy hogyan élik meg a mindennapokban, mennyire érzik hátránynak, mi a véleményük az oktatásról, mit gondolnak magáról a jelnyelvről, milyen tapasztalataik vannak a hallókkal, stb.

Viszont az így születő jelnyelvi interjúkból nehéz lehet kiszűrni a szleng elemeket, így megítélésem szerint fontos lenne valamilyen konkrét módon is rákérdezni arra, hogy mit tekintenek ők maguk szlengnek. Ezzel viszont az az alapvető probléma, hogy a szlenget mint nyelvészeti fogalmat valószínűleg nem ismeri minden siket, ha érzik is, mi az, nem tudnak egyértelmű definíciót adni (nem feltétlenül a siketségük okán). Ha viszont egy kész definíció ismertetése alapján kérünk tőlük szleng elemeket, nem biztos, hogy (a nyelvi nehézségeik miatt) eredményes gyűjtést tudunk végezni.

Az lehet a megoldása ennek a problémának, hogyha körültekintően választunk adatközlőket, és minimalizálni tudjuk a kommunikációs nehézségeket.

5.2. A problémák minimalizálása, az adatközlők

A fent felvetett problémák véleményem szerint minimálisra csökkenthetők. Az egyik megoldás az lehet, hogyha a gyűjtést jelnyelvi tolmácsok segítségével végezzük el. Ők könnyen akadálymentesíthetik a siket-halló kommunikációt, és a jelenlétükben talán nem is olyan lámpalázások a kamera előtt a siketek. Hozzá kell tennem, hogy tulajdonképpen a siket közösség legtöbb tagja sokkal kevésbé jön zavarba egy videofelvételtől, mint a hallók. Ők szívesen készítenek magukról vlogokat, amelyeket gyakran szélesebb körben is megosztanak. Én azonban nem ezt a megoldást választottam, mert nem szerettem volna, hogyha egy harmadik ember is részt vesz a beszélgetésekben.

Egy másik megoldás az lehet, ha jelnyelvi tolmácsokkal végezzük a gyűjtést. Valószínűsíthetően ők sem szoronganak a kamera előtt, és a hangzó magyar nyelvnek is ismerik olyan jól a szerkezetét, hogy könnyen megértenek egy kollokvializmus vagy szlengdefiníciót, így egyszerűbben tudnak szleng jeleket mutatni, mint a siketek. Ezt a megoldást viszont azért nem tartom a legszerencsésebbnek, mert egyrészt a tolmácsok időbeosztása nagyon feszes, nehéz olyan jeltolmácsokat találni, akik szívesen részt vennének egy ilyen gyűjtésben, ráadásul még nehezebb olyan jeltolmácsot találni, aki anyanyelvi szinten használja a jelnyelvet.

Harmadik lehetőségként pedig készülhet a gyűjtés jelnyelvoktatók segítségével. Azért tartom a jelnyelvoktatókat a lehető legjobb segítőknek, mert ők elég magas szinten ismerik a hangzó magyar nyelvet (használniuk kell nap mint nap az oktatás során), és anyanyelvként használják a jelnyelvet is. Szívügyük a jelnyelv, így szívesen segítenek az ilyen jellegű feladatokban, a velük való kommunikáció könnyebb, mint a többi sikettel, így tolmácsra sincsen szükség.

Vannak nyelvészeti ismereteik, mert az oktatóképzés során kötelezően hallgatnak jelnyelvészetet, így ezen terület terminológiájában is jártasak, hozzá vannak szokva a kamerához (általában saját óráikra is maguk készítik a videókat). Épp ezért az anyaggyűjtésben elsősorban jelnyelvi oktatók segítségét kértem. Ez viszont felveti azt a problémát, hogy a jelnyelvoktatók a jelnyelvhasználó közösségen belül valamelyest „kibic”-

nek számítanak, hiszen kevésbé szabályosan használják a jelnyelvet, mint a csoport belső tagjai (SÁNDOR 1995).

5.3. A gyűjtés menete

A jelnyelvi anyaggyűjtés első lépéseként elengedhetetlen a siketkultúra tanulmányozása, a jelnyelv minél magasabb szintű elsajátítása. Erre törekedtem a kutatás első fázisában én is, de ez egy rendkívül időigényes folyamat, hónapokig, de akár évekig is eltarthat, nekem viszont nem állt rendelkezésemre túl sok idő, ezért is ragaszkodtam a jelnyelvoktatói segítséghez.

A gyűjtés elején igyekeztem a lehetőségekhez mérten minél jobban bekerülni a siket közösségbe, minél több sikettel találkozni, beszélgetni. Ezek a beszélgetések tulajdonképpen szociolingvisztikai interjúként is funkcionáltak, habár videofelvétel nem készült róluk, csak jegyzetek. A lehető legtöbb sikettel igyekeztem beszélni a szlengről, bár a legtöbben a terminust magát nem ismerték. A jelek egy részét a mindennapi társalgási helyzetekben gyűjtöttem, valamint siket vlogokból.

Azoknál, akik ismerték a szleng terminust, és volt róla fogalmuk, hogy mit jelent, direkt rákérdezéssel is gyűjtöttem (Milyen más jele(ke)t ismersz a ...ra? Van szleng jel a ...-ra? – típusú kérdések), és ez a gyűjtési módszer sem bukott el, kiderült, hogy a hangzó magyar nyelv szlengje és a magyar jelnyelvi szleng részben fedi egymást. A következő témaköröket érintettem a gyűjtés során: hallók-hallássérültek, iskola, ismerkedés, flört, technika, szórakozás, ételek, érzelmek, sport, öltözködés, külső, szexualitás, vita, emberi kapcsolatok, betegség, testrészek, hobbi, tudatmódosító szerek. Mivel a gyűjtést még nem tekintem lezártnak, az eredmények teljes körű közlésére még nem vállalkozom. Szeretném a jelkincset folyamatosan bővíteni, az adatközlők számát növelni.

Időnként nehézséget okozott a jelek kollokvialis vagy szleng voltának eldöntése, például a szitokszavak (azaz „szitokjelek”) esetében, de végül – az adatközlők véleményére alapozva – ezeket is bevettem a korpuszba. Az összegyűjtött jelekről listát készítettem, ezek szolgálnak majd a szótár alapjául.

6. Jelnyelvi szlengszótár

Ahogy a bevezetésben is említettem, a dolgozat elsődleges célja az, hogy szülessen egy jól használható, életszerű példákat tartalmazó szlengszótár. A dolgozatom következő részében ennek a szótárnak a létrehozásáról fogok írni.

6.1. Jelnyelvi szótárak

Mivel a jelnyelv vizuális nyelv, jelnyelvi szótárat alkotni csak ezt a tulajdonságát figyelembe véve lehet. Számos jelnyelvi szótár létezik, néhány példa a teljesség igénye nélkül: az amerikai *American Sign Language Dictionary*, a francia *La langue des signes* sorozat második kötete, a görög *Systema hellenikon neumaton*, az olasz *Dizionario bilingue elementare della lingua italiana dei segni*, stb.

Amerikában 2011-ben megjelent egy *Dirty Sign Language: Everyday Slang from „What's Up?” to “F*%# Off!”* (*Dirty Everyday Slang*) című jelszótár, amely számos jelnyelvi szleng kifejezést összegyűjt olyan témakörökből mint például a bulizás, flört, sport, emberi kapcsolatok, szexualitás. Ez a kötet jó kiindulási pont lehetne egy hasonló magyar jelnyelvi szlenget leíró kötethez.

A magyarországi kutatók közül LAN CZ EDINA alkotta meg *A magyar jelnyelv szótárát*. Ebben a munkában a kézformák adják a rendszerezés alapját, és – habár kétségtelenül hatalmas gyűjtőmunka eredménye a szótár – sajnos a munka egyáltalán nem teljes, inkább csak egy rövid kivonat a jelnyelv néhány eleméről. Ez a hiányosság abból adódik, hogy nyomtatott formában nagyon körülményes bemutatni a jelnyelvet, LAN CZ – jellemzően a jelnyelvi szótárak szerzőire – fotókkal szemlélteti a jeleket, és valóban ez tűnik a legszerencsésebb eljárásnak ilyen munkák esetében, hiszen jelnyelvnek nem igazán van egy egységes, kidolgozott, jól működő lejegyzési rendszere.

Egy másik lehetséges út a jelnyelvi szótárak létrehozására az online videoszótárak építése. Az ilyen jellegű szótáraknak számos előnyük van a nyomtatott változatokkal szemben: könnyen hozzáférhetők, folyamatosan fejleszthetők, bővíthetők, pontosabbak, szemléletesebbek, épp ezért talán eredményesebben használhatók. A legnagyobb videoszótár a *Spread the sign* nevű (URL: <https://www.spreadthesign.com>), amely egy rendkívül jól rendszerezett és bőséges nemzetközi jelnyelvi adatbázis. Úgy gondolom, a jelnyelvi szlengszótár is videoszótár formában működhet igazán eredményesen, ezért én is egy online felületen szeretném létrehozni a szótárt.

6.2. A szócikkek

A jelnyelvi szlengszótár szócikkeinek felépítése csak részben illeszkedik a klasszikus nyomtatott szótárak szócikkeinek felépítéséhez. Mivel a szótár egyrészt jelszleng-magyar kétnyelvű szótár, másrészt egynyelvű jelnyelvi szótár is, a szócikkekben szerepel a szlengjel neve, videofelvétel a jelről, a szlengjel neutrális megfelelőjének neve (amennyiben van), és erről videofelvétel, a szófaj, a jelentésárnyalat (ahol megállapítható), és mind a szlengjelet mind annak neutrális megfelelőjét tartalmazó példamondatok.(31. példa)

Lesznek olyan szócikkek, ahol a szlengjel neutrális megfelelője a jelentésmegadásban segít, lesznek olyan cikkek, ahol a neutrális pár csak a kontraszt miatt szerepel, és lesznek olyan szócikkek is, ahol nem lesz a szlengjelnek neutrális megfelelője, itt a példamondat segít majd a jelentésmegadásban.

Mivel a hangzó és a jelnyelvi szleng csak részben fedi egymást, adódnak fordítási problémák. Előfordulhat, hogy a szlengjelnek van szleng megfelelője a hangzó nyelvben, viszont előfordulhat, hogy csak körülírással adható meg a jelentése, ilyenkor pedig nehezen érzékeltethető a fordításban a stílusárnyalat, viszont reményeim szerint a példamondatok majd segítenek ezeket a problémákat megoldani, hiszen a példákknak köszönhetően lehetőség van kontextusba helyezni magukat a jeleket, így a fordításbeli problémák ellenére is meggyőző lesz az, hogy az adott jel a jelnyelvben szlengnek minősül.

A szótárban igyekszem minél több jelet feldolgozni, a korpuszba jelkapcsolatokat is beleveszek. A jelnyelvi szótárakra általában jellemző, hogy a szavakat tematikus csoportba rendezve dolgozzák fel¹¹. Ennek az az előnye, hogy egyszerűbben áttekinthetők egy-egy témakör szavai, viszont mindig felveti azt a problémát, hogy bizonyos elemek nem férnek bele egy kategóriába sem, így általában születik egy „egyéb” kategória. Ezt elkerülendő maga a jelnyelvi szlengszótár a szócikkeket a szleng jelek hangzó magyar nyelvi megfelelőinek alfabetikus sorrendjében dolgozza fel, viszont a dolgozatom következő fejezetében felvázolom a jelölő és jelölt viszonyára alapuló, valamint a tematikus csoportosításon alapuló elemzési lehetőségeket lehetőségét is.

¹¹ A hangzó nyelvi szlenget feldolgozó szótárak közül is létezik olyan, amely tematikus csoportokba rendezi a gyűjtött anyagot, pl. HOFFMANN 1996.

jelnyelvszleng / Offos – Nagyon fáradt

INFO 2016/11/30 : PERSELUS. • SZERKESZTÉS...

A HONLAPRÓL
A SZÓCİKKEK FELEPÍTÉSE
MI A SZLENG – A JELNYELVBEN?

offos mnév 'nagyon fáradt'
idióma

KERESÉS

Keresés

A-Á

B
BEJÖN (1)
BIG (1)
BOMBA (1)
BUTA (1)

C-CS

D
DUGNÁM (1)

E-É

F
FÁRADT (1)
FELROBBAN (1)
FULLOS (1)

G-GV

H
HATALMAS (1)
HIÁBA (1)

I-Í

J

K
KEMÉNY (1)
KIRÁLY (1)

idióma fáradt

'OFFOS'

fáradt

'NAGYON FÁRADT'

idióma fáradt mondat

fáradt mondat

Nemsokára karácsony, ajándékokat kell vásárolni. Elmentem néhány boltba ajándékért, sok nehéz szatyrot kellett hazacipelnem, a végére nagyon ~ voltam.

Nemsokára karácsony, ajándékokat kell vásárolni. Elmentem néhány boltba ajándékért, sok nehéz szatyrot kellett hazacipelnem, a végére ~ voltam.

31. példa

A jelnyelvi szótárakra általában jellemző, hogy a szavakat tematikus csoportba rendezve dolgozzák fel. Ennek az az előnye, hogy egyszerűbben áttekinthetők egy-egy témakör szavai, viszont mindig felveti azt a problémát, hogy bizonyos elemek nem férnek bele egy kategóriába sem, így általában születik egy „egyéb” kategória. Ezt elkerülendő a jelnyelvi szlengszótár a szócikkeket alfabetikus sorrendben dolgozza fel. Úgy gondolom, mivel minden egyes elem kereshető, a tematikus csoportosítás hiánya nem jelenthet problémát.

7. A jelnyelvi szleng lehetséges elemzési módjai

Dolgozatom ezen fejezetében egy hetven szleng jelet tartalmazó kisebb gyűjtemény többféle tipologizálási lehetőségét fogom bemutatni. A dolgozatban elemzett jelkincs egésze megtekinthető itt: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLN11FScGtMcD1D8VQLJaL-j2B9kJ1igN9>

Első megközelítésben vizsgálhatjuk például CHARLES SANDERS PEIRCE ikon-index-szimbólum trichotómiája alapján a jeleket. A jelnyelvben ikonikusnak azokat a jeleket nevezzük, melyek transzparenssek, a jelölő és a jelölt között természetes kapcsolat áll fenn. A hangzó nyelvek elemei közül mindössze a hangutánzó szavak sorolhatók ebbe a kategóriába, a jelnyelvi jeleknek viszont a nagy része ide tartozik. Az ide tartozó jelek három alcsoportba sorolhatók: akció, forma, és tulajdonság. Az indexikus jelek esetén a jelölő és jelölt közti kapcsolat nem egyértelmű, vagy már elhomályosult. A szimbolikus jelek esetében a jelölő és jelölt közötti viszony egyáltalán nem átlátszó, ezek a jelek teljesen konvencionálisak. (MONGYI-SZABÓ 2005: 64–66). Ezek alapján az általam vizsgált jeleket a következő módon tipologizálhatjuk:

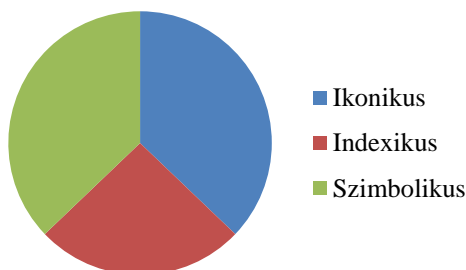
		Kuss1
		Kuss2
		Lenyel
		Like
		Blabla
		Duma
		Felrobban
	akció	Kapd be1
		Kemény meló
		Lefagy
Ikon		Meleg helyzet
		Mellébeszél
		Nyald ki
		Tali
		Bomba
	forma	Faszszopó
		Kapd be2
		Lófasz
		Okos (agyas)

	Pia Facebook
	Csaj1 Csaj2 Feltűnő Buzi2 Ronda
tulajdonság	Baszd meg Elbasz De Dugnám2 Kaja Leszar Lúzer Ostoba Pasi Puha ('könnyen megkapható')
Index	Ribanc2 Ribanc1 Soha többé Suli Szuper1 Szuper 3 Szuper 5 Offos
	Basszus Bejön Big Bocs Ez van. (ab) Kösz Lenyom1 Lenyom2 Mánia Megpróbálom (fo) Muti Picsába
Szimbólum	

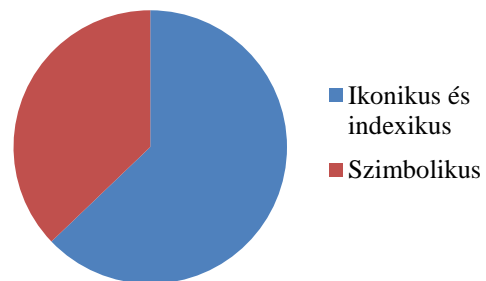
Pipi ('semmisség')
 Rühell
 Buzi1
 Ciki
 Dugnám1
 Fullos
 Hálistennek
 Menő
 Mindig csinálni
 Nem jön össze
 Szuper2
 Szuper4
 Tré
 Végünk van

Az általam vizsgált hetven jel közül huszonhat ikonikus, ugyanennyi szimbolikus és tizenhét indexikus. Első pillantásra furcsa lehet az, hogy ugyanolyan arányban szerepelnek a vizsgált jelek között szimbolikus és ikonikus jelek, ám az adatbázisban viszonylag sok elvont fogalom szerepelt, amelyeket nem feltétlenül lehet vizuálisan megjeleníteni, ez magyarázhatja a szimbolikus jelek számát. Hogyha együtt vizsgáljuk az ikonikus (~transzparens) és az indexikus (~ félig transzparens) jeleket, amelyeknek erős a vizualitásuk¹², akkor láthatjuk, hogy ezek aránya nagyobb, mint a szimbolikus (vizualitásukban gyengébb) jeleké.

Ikon-Index-Szimbólum

Ikon+Index-Szimbólum

¹² Vizualitás alatt itt azt értem, hogy a jel a fogalom vizuális megjelenésére utal, a formájára, valamilyen látható jellegzetességére, stb.

Ez a rendszerezés a szimbolikus jelekkel kapcsolatban felveti azt a kérdést, hogy mennyiben tekinthetünk egy jelnyelvi jelet szimbolikusnak. Mivel a jelnyelvről nincsenek rögzített források, etimológiák, így nem lehetünk egészen biztosak abban, hogy a szimbolikus jelek nem ikonikusak-e, főleg az olyan jelek esetében, amelyek feltehetően kifejezhetőek lennének akár ikonikus jelekkel is. Ilyen esetekben (ha nincsen forrás) csak a siket közösségre tudunk hagyatkozni, és siketektől tudjuk megkérdezni, hogy ők mit gondolnak erről. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálata érdekes kutatási alapul szolgálhat a jövőben.

A második vizsgálódási lehetőség a tematikus elrendezésen alapszik. A vizsgált jeleket a következő témakörök szerint csoportosíthatjuk:

- leginkább emberekkel kapcsolatos, emberekre használt kifejezések
- érzelmekkel kapcsolatos kifejezések
- indulatszavak
- kommunikációval kapcsolatos kifejezések
- mindennapi élettel kapcsolatos kifejezések
- leginkább tárgyakra, tárgyak jellemzésére használt kifejezések

	Buzi1
	Buzi2
	Csaj1
	Csaj2
	Dugnám1
	Menő
	Dugnám2
	Faszszopó
emberekkel kapcsolatos, emberekre	Lúzer
használt kifejezések	Mánia
	Bejön
	Okos (agyas)
	Ostoba
	Pasi
	Puha ('könnyen megkapható')
	Ribanc1
	Ribanc2
	Ronda
ézelmekkel kapcsolatos kifejezések	Rühell
	Szuper1

Szuper 3
Szuper 5
Ciki
Felrobban
Leszar
Lenyom1
Lenyom2
Lenyel
Basszus
Offos
Soha többé
Szuper2
Szuper4
Tré

indulatszavak

Baszd meg
Elbasz
Lófasz
Megpróbálom (fo)
Picsába
Kapt be1
Kapt be2
Nyald ki

kommunikációval kapcsolatos kifejezések

Bocs
Kösz
Kuss1
Kuss2
Muti
Blabla
Duma
Facebook
Like
Mellébeszél

mindennapi élettel kapcsolatos
kifejezések

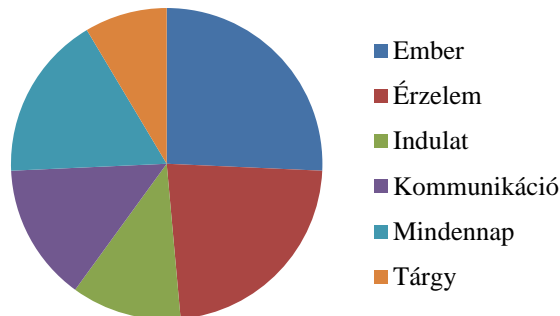
De
Ez van. (ab)
Meleg helyzet
Pipi ('semmisség')
Fullos

Hálistennek
Kemény meló
Lefagy
Mindig csinálni
Nem jön össze
Tali
Végünk van

tárgyakra, tárgyak jellemzésére használt
kifejezések

Kaja
Bomba
Big
Feltűnő
Pia
Suli

Az általam vizsgált jelkészlet elég kicsit, viszont ebből a kevés jelből is látszik az hogy a jelnyelvben is beszélhetünk attrakciós központokról, azaz olyan témakörökről, amelyekhez kifejezetten sok szleng jel kapcsolódik. A két ilyen attrakciós központ az emberekkel és az érzelmekkel kapcsolatos kifejezések csoportja.

Ez illeszkedik JELISZTRATOV megállapításához, miszerint „szleng kozmoszának középpontjában az ember áll valamennyi életmegnyilvánulásával, az emelkedetten intellektuálistól a fiziológiaiig. Az ember szlengképe tehát jellemének valamennyi megnyilvánulását magában foglalja: a mohóságot, a szenvedélyességet, a bujaságot, a gyöngeséget, az ostobaságot, az észet, a szabadságvágyat, a makacsságot, a ravaszságot stb.” (JELISZTRATOV 1998:189).

Másrésről eddigi tapasztalataim szerint a siketkultúrában más a (nyelvi) tabu, mint a halló kultúrában. A siketek sokat „pletykálnak”, és ezt nem is tiltja semmiféle társadalmi konvenció közösségükben, és sokkal nyíltabban beszélnek pl. pénzügyekről, szexualitásról. Az indulatszavakat, a káromkodásokat is másképpen használják, mint a hallók, sokkal inkább a mindennapi kommunikáció része náluk.

SIKET KULTÚRA	vs. HALLÓ KULTÚRA
A pénzügyek lehet beszéd téma.	Pénzügyek Az anyagi helyzet magánügy.
Beszélhetünk a test természetes folyamatairól.	Testfunkciók Mindenféle testfunkció tabu téma.
Osszuk meg az információt.	Információcsere Pletykálni nem illik.
Feltehetünk személyes kérdéseket.	Személyes kérdések Személyes kérdéseket feltenni tapintatlanság.
"Hová jártál iskolába?" "Kit ismersz?"	Bemutatkozás, ismerkedés "Mivel foglalkozol?"
Ha elkésel, magyarázd meg, miért.	Késés Ha elkésel, ne hívd fel magadra a figyelmet.
Ha kritikát fogalmazol meg, légy egyértelmű!	Kritika Használd a szendvics-technikát: a negatívumokat csomagold pozitív dolgok közé.
A személyedre vonatkozó megjegyzések törődésre utalnak.	Véleményformálás "Ha jót nem tudsz mondani, inkább ne mondj semmit."

Forrás alapján

©Jelnyelvi kultúrsarok
jel-kult-sarok.blogspot.com

(forrás: <http://jel-kult-sarok.blogspot.hu/2014/09/kulturalis-kulonbsegek-gyakorlatban.html>)

Egy nagyobb korpuszon, több adatközlő segítségével számos kérdést lehetne még vizsgálni, például azt, hogy a szlengjelek hogy idegen jelnyelvből átvett jövevényjelek, vagy belső keletkezésűek. Érdekes lehet azt is megfigyelni, hogy a jeleknek van-e neutrális megfelelője, vagy sem, és hogy ehhez a neutrális párhoz képest a kollokvialis/szleng jel milyen eltérést hordoz.

Tanulságos lehetne azt is megfigyelni, hogy a hét magyar jelnyelvjárás melyikében használják a jeleket, hol használnak hasonló jelentéstartalommal más jelet, vagy hogy a szlengjel más jelentésben is használatos-e¹³. Felmerülnek még a kollokvialis és szleng jelekkel kapcsolatban egyéb kérdések is, például hogy a siketiskolákban hogyan alakul a jelnyelvi szleng, hogy vannak-e tipikus használói a szlengnek¹⁴, hogy van-e eltérés a siket családba született és a halló családba született siketek jelnyelvi szlenghasználatában, de ezek a kérdések már túlmutatnak jelen dolgozat keretein.

8. Összefoglalás

Dolgozatom első felében a siket közösség bemutatása után a magyar jelnyelv struktúrájának vázlatos bemutatására törekedtem, felszínesen érintve fonológiai, morfológiai, lexikai, szintaktikai kérdéseket. Dolgozatom második felében a szleng mint jelenséget jártam körül, röviden érintve a szleng meghatározásának problematikáját, a szleng használatának és kialakulásának lehetséges okait, valamint a szleng szóalkotási módjait. Az utolsó fejezetekben a jelnyelvi szlengen belül a névjelek és az idiómák bemutatására koncentráltam, igyekeztem egy megfelelő szleng definíciót alkotni.

A dolgozat végén beszámoltam az eddigi általam végzett gyűjtések módszertani nehézségeiről, a gyűjtés eddigi eredményeiről, valamint felvázoltam egy online elérhető jelnyelvi kollokvializmusokat és szlenget tartalmazó szótár terveit, és a jelnyelv szlengjének néhány elemzési lehetőségét.

A dolgozat a terjedelmi és időbeli korlátok miatt korántsem teljes, a téma természetesen sokkal több kutatómunkát igényelne. A magyar jelnyelvkutatás még

¹³ Az általam vizsgált korpuszból erre példa a puha, amely szlengben 'könnyen megkapható (nőt)' jelent, viszont használják tárgyak jellemzésére is (nem szlengként), például puha pulóver.

¹⁴ A siketek általában azt mondják, hogy a jelszleng legtipikusabb és legkoncentráltabb terei a siketiskolák. A jelnyelv esetében ugyanis körülményes megoldani azt, hogy egy beszélgetés privát maradjon, így az iskolások előszeretettel alkotnak szlenget. A jelszleng másik tipikus terének a siket családok nyelvhasználatát tartják, de tudományos vizsgálat még nem született ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban.

gyerekcipőben jár, ezért nagyon sok kiaknázatlan területe van még, rengeteg kevésbé kutatott kérdés vár megválaszolásra. Számos szocio-, pszicho-, és neurolingvisztikai vizsgálatot el kell(ene) még végezni annak érdekében, hogy egy teljesebb, pontosabb képet kapjunk a magyar jelnyelvről. Remélem a jövőben az elkezdett kutatást folytatva magam is hozzájárulhatok a jelnyelvészet fejlődéséhez, és ezzel együtt a siket és halló kultúra közelítéséhez.

Irodalom

- ALLEN, I. L. (1999): Szleng — szociológia. In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA (szerk.): *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 261–272.
- ANDERSSON, LARS-GUNNAR–TRUDGILL, PETER (1999): A szleng. In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA (szerk.): *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 247–260.
- BAŃCZEROWSKI, JANUSZ (2009): *A világ nyelvi képe*. Budapest.
- BÁRCZI GÉZA (1932): *A „pesti nyelv”*. Budapest.
- BARTHA CSILLA (2004.): Siket közösség, kétnyelvűség és a siket gyermekek kétnyelvű oktatásának lehetőségei. In: LADÁNYI MÁRIA – DÉR CSILLA – HATTYÁR HELGA (szerk.) „...még onnét is eljutni túlra...” *Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*. Budapest. 313–332.
- BARTHA CSILLA – HATTYÁR HELGA (2011): *Siketség, kétnyelvűség, oktatás. Szemelvénygyűjtemény*. Budapest.
- BERENT, GERALD P. (2004): Sing language – spoken language bilingualism: Code mixing and mode mixing by ASL–English bilinguals. In: BHATIA, TEJ K. – RITCHIE, WILLIAM C. (szerk.): *The handbook of bilingualism*. Oxford. 312–335.
- DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS (szerk.): *A szlengkutatás 111 éve*. Debrecen. 277– 291.
- DUNBAR, ROBIN I. M. (2002): Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak? In: NYÍRI KRISTÓF (szerk.): *Mobilközösség — mobilmegismerés*. Budapest. 57.
- EKMAN, PAUL–FRIESEN, WALLACE W. (1971): Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology Vol. 17. No. 2*. Washington. 124–129.
- FEHÉR KRISZTINA (2004): Névelméleti alapvetések a magyar ragadványnév-kutatás első korszakában. *Névtani Értesítő*. 26: 73–89.
- HATTYÁR HELGA (2008): *A magyarországi siketek nyelvsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest.
- HINES, BRIA (2015): The Comprehension of Idioms in the Deaf Culture. In: *Unconventional Wisdom: University of Montevallo McNair Scholars Research Journal*, Volume III. Montevallo 16–26.
- HOFFMANN ISTVÁN (2008): A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások XLVI*. Debrecen. 5–20.

- HOFFMANN OTTÓ (1996): *Mini-tini szótár*. Pécs.
- IZARD, CARROLL E. (1977): *Human emotions*. New York.
- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1998): *Szlang és kultúra*. Debrecen.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979): *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA (1996): *A nevek világa*. Debrecen.
- KIS TAMÁS (1992): *Bakaduma. A mai magyar katonai szlang szótára*. Budapest.
- KIS TAMÁS (1996): Személynevek a szlangban. *Magyar Nyelvjárások XXXIII*. Debrecen. 93–104.
- KIS TAMÁS (2006): Is Slang a Linguistic Universal? [Nyelvi univerzálé-e a szlang?]. *Revue d' Études Françaises 11*. 125–141.
URL: http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/tanulmanyok/szluniv_eng.htm (letöltve: 2016. április 6.)
- KIS TAMÁS (2010): *Alapismeretek a szlengről*.
URL: <http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/szlang.php> (letöltve: 2016. március 25.)
- KOVÁCS EMESE (2014): *Szlangból a nyelvről, nyelvből az emberről. Rapszövegek és (víg)eposzok rokonítása a szóbeliség jegyében*. Szakdolgozat. Debrecen.
- LABOV, WILLIAM (1972): *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia.
- LANCZ EDINA (1999): *A magyar jelnyelv szótára*. Budapest.
- LUTZ, CATHERINE–WHITE, GEOFFREY M. (1986): The Anthropology of Emotions. *Annual Review of Anthropology. Vol. 15*. California. 405–436.
- MONGYI PÉTER–SZABÓ MÁRIA HELGA (2005): *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Budapest.
- ODALOŠ, PAVOL (1999): Mi a szociolektus és mi a szlang? In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA (szerk.): *Mi a szlang?* Debrecen. 41–50.
- PARTRIDGE, ERIC (2002): A szlang ma és tegnap. In: VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS (szerk.): *A szlangkutatás 111 éve*. Debrecen. 17–26.
- PEIRCE, CHARLES SANDERS (2005): A jelek felosztása. In: HORÁNYI ÖZSÉB–SZÉPE GYÖRGY (szerk.): *A jel tudománya – szemiotika*. Budapest. 23–37.
- PÉLI PÉTER (2009): *Fütyüljön rá! - Füttyszóval beszélt nyelvek*. URL: <http://www.nyest.hu/hirek/futyuljon-ra-futtyszoval-beszelt-nyelvek> (letöltve: 2016. március 25.)
- PENTTINEN, ANTTI (1984): *Sotilaslangin sanakirja*. Helsinki.
- PÉTER MIHÁLY (1999): „Húsz év múlva” Régebbi és újabb gondolatok a szlengről. In: FENYVESI JUDIT–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA (szerk.): *Mi a szlang? Tanulmányok a szlang fogalmáról*. Debrecen. 25–38.
- ROBERTS, PAUL (2002): A szlang és rokonai. In: VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS (szerk.): *A szlangkutatás 111 éve*. Debrecen. 137–140.
- SÁNDOR KLÁRA (1995): Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. In: *Regio*. Budapest. 121–148.

- STOKOE, WILLIAM C. (1960): *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf*. Buffalo.
- STOKOE, WILLIAM C. (1978): Problems in Sign Language Research. In: SCHLESINGER, MICHAEL I.–NAMIR, LILA (szerk.): *Sign Language of the Deaf: Psychological, Linguistic, and Sociological Perspectives*. Massachusetts. 365–378.
- SZABÓ DÁVID (2013): A szlengkutatás módszertani kérdéseiről: diákszlengkutatások Franciaországban (1990–1996) és Magyarországon (2000–2008). In: KONTRA MIKLÓS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS (szerk.): *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30.– szeptember 1. – előadásaiból). Budapest. 368–379.
- SZABÓ M. HELGA (2003): A kétkezes jelek szerkezete a magyar jelnyelv fonológiai vizsgálatának tükrében. In: GÉCSEG ZZUZSA (szerk.): *LingDok 2. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged. 107–128.
- SZABÓ M. HELGA (2007): *A magyar jelnyelv szublexikális szintjének leírása*. (Philosophiae Doctores sorozat, az azonos című doktori disszertáció kiadása) Budapest.
- SZABÓ M. HELGA (2012): Jelnyelvi vonzatok. In: ALBERTI GÁBOR – KLEIBER JUDIT – FARKAS JUDIT (szerk.): *VONZÁSBAN ÉS VÁLTOZÁSBAN*. Pécs. 7–37.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (1980): A csoportjellegű szövegek. In: SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Magyar nyelvtan*. Első rész. Bukarest. 43–46.
- SZABÓ M. HELGA (2013a): Mutasd meg, ki vagy! *Nyelv és Tudomány*.
URL: <http://www.nyest.hu/hirek/mutasd-meg-ki-vagy> (letöltve: 2016. április 12.)
- SZABÓ M. HELGA (2013b): Név helyett karikatúra? *Nyelv és Tudomány*.
URL: <http://www.nyest.hu/hirek/nev-helyett-karikatura?comments> (letöltve: 2016. április 12.)
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (2007): *Magyar stilisztika*. Budapest.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (1980): A csoportjellegű szövegek. In: SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Magyar nyelvtan*. Első rész. Bukarest. 43–46.
- TENDER, TÖNU, (1997): Az észt szleng és kutatása. In: KIS TAMÁS (szerk.): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Debrecen. 91–119.
- TÓTH VALÉRIA (2014): *Személynevek és helynevek rendszerkapcsolatai a régi magyar nyelvben*. Akadémiai Doktori Értekezés. Debrecen.
- TRUDGILL, PETER (1997): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged.
- VASÁK IVÁN (2005): *A világ siket szemmel*. Budapest.

Forrásirodalom

BARANYAI ANDRÁS–VINCZE TAMÁS (2007): *Vaker*. Budapest.

BERKE, JAMIE (2015): *Using Name Signs for Personal Names. How do I get one?*

URL: deafness.about.com/od/expressionandfun/a/signnames.htm (letöltve: 2016. április 13.)

BILL, MOODY et al (1986): *La langue des signes Tome II Dictionnaire bilingue élémentaire*. Paris.

IVÁN VIKTÓRIA (2014): Így küld el a fenébe egy siket ember. *NLCafé*.

URL: <http://www.nlcafe.hu/foto/20140801/jelnyelv-szleng-siket-fiatalok/> (letöltve: 2016. április 13.)

RADUTZKY, ELENA (1992): *Dizionario bilingue elementare della lingua italiana dei segni*. Bologna.

RIZZO, MONICA (2008): At Home with Marlee Matlin. *People, Vol.69. No.16*. New York. 99–100.

TRANTAPHYLIDIS, GEORGIOS (1987): *Systema hellenikon neumatou*. Thessalonika.

TUCKER, BONNIE POITRAS (2002): *A csend hangjai*. Budapest.

T., VAN JAMES–O., ALLISON (2011): *Dirty Sign Language: Everyday Slang from "What's Up?" to "F*%# Off!" (Dirty Everyday Slang)*. California.

Melléletek

1. Melléklet

2009. évi CXXV. törvény

a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról¹

Az Országgyűlés figyelembe véve, hogy a hallássérült, valamint a siketvak emberek a társadalom egyenrangú és egyenjogú tagjai, elismerve a jelnyelv kulturális, közösségformáló erejét, a hallássérült és siketvak személyek nyelvi jogainak rögzítése és a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférésük biztosítása érdekében, a Fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény rendelkezéseivel összhangban a következő törvényt alkotja:

Általános rendelkezések

1. § E törvény célja a magyar jelnyelv nyelvi státuszának elismerése, továbbá annak biztosítása, hogy a hallássérült és siketvak személyek a magyar jelnyelvet, illetve a speciális kommunikációs rendszereket használhassák és az állam által finanszírozott jelnyelvi tolmácsszolgáltatást igénybe vehessék.

2. § E törvény alkalmazásában

a) *hallássérült személy*: olyan siket vagy nagyothalló személy, aki kommunikációja során a magyar jelnyelvet vagy valamely speciális kommunikációs rendszert használja,

b) *siketvak személy*: olyan egyidejűleg hallás- és látássérült személy, aki kommunikációja során speciális kommunikációs rendszert használ,

c) *magyar jelnyelv*: a hallássérült személyek által használt, vizuális nyelvi jelekből álló, saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkező, Magyarországon kialakult önálló, természetes nyelv,

d) *speciális kommunikációs rendszer*: a hallássérült, illetve siketvak személyek által használt, e törvény mellékletében felsorolt kommunikációs eszköz,

e)² *közszolgáltatási tevékenység*: a hatósági, kormányzati és minden egyéb közigazgatási, valamint igazságszolgáltatási tevékenység, továbbá az Országgyűlés, az Országgyűlésnek beszámolóval tartozó szervek, az Alkotmánybíróság, az alapvető jogok biztosa, az ügyészség, a honvédelmi és rendvédelmi szervek által hatáskörük gyakorlása során kifejtett tevékenység, valamint a társadalombiztosítás által finanszírozott egészségügyi szolgáltatás,

f)-g)³

3. § (1)⁴ Magyarország a magyar jelnyelvet önálló, természetes nyelvnek ismeri el.

(2) A magyar jelnyelvet használó személyek közösségét mint nyelvi kisebbséget megilleti a magyar jelnyelv használatának, fejlesztésének és megőrzésének, a siketkultúra ápolásának, gyarapításának és átörökítésének joga.

Melléklet a 2009. évi CXXV. törvényhez

Speciális kommunikációs rendszerek

a) *taktilis jelnyelv*: a jelnyelvi jelek átadása kéz a kézbe történő jeleléssel, mely esetben az üzenet közlője a siketvak személy keze alatt jelel;

b) *jelesített magyar nyelv*: olyan mű nyelvrendszer, amely a magyar nyelv nyelvtani eszközeit használja fel; hangzó vagy nem hangzó artikulálás kíséri; az egyes magyar szavak kifejezésével egyidejűleg, a kéz mozdulatainak és pozitúrájának segítségével jelennek meg a magyar nyelv megfelelő jelei;

c) *ujjbécé*: a kéz ujjainak és tenyerének formálásával, valamint azok pozíciójának segítségével jeleníti meg a magyar ábécé egyes betűit; az ujjábécé a magyar jelnyelv és a jelesített magyar nyelv szerves része; olyan idegen eredetű szavak betűzéséhez, illetve szakkifejezések és fogalmak jelelésére használják, amelyeket a magyar jelnyelv nem tud megfelelően kifejezni;

d) *daktil tenyérbe jelelése*: a magyar daktil ábécé kézjeleit, ami a kéz ujjainak és tenyerének formálásával, valamint azok pozíciójának segítségével jeleníti meg a magyar ábécé egyes betűit, a közlő fél, az információt befogadó személy tenyerének érintésével, jól érzékelhető és differenciálható módon adja át az információkat;

e) *magyar nyelvű beszéd vizualizálása*: az egyes magyar szavak szájjal történő, tisztán érzékelhető artikulálása, amely lehetővé teszi vagy megkönnyíti a hangzó beszédnek szájról történő leolvasását azon személy számára, aki a magyar nyelvet elsajátította és kommunikációs eszközként a szájról olvasást részesíti előnyben;

f) *magyar nyelvű, hangzó beszéd írásba foglalása*: a beszédnek írásos formába történő átalakítása reális időben, az igényeknek megfelelően - szükség szerint - nagyobbított betűkkel vagy Braille-írással;

g) *Lorm-ábécé*: olyan tenyérérintéses ábécé, amely meghatározott mozdulatok és érintési formák segítségével rajzolja a közlést fogadó személy tenyerébe és ujjaira az egyes betűket;

h) *tenyérbe írás*: a nyomtatott magyar nagybetűknek általában a közlést fogadó személy tenyerébe történő írása;

i) *Braille-írás*: speciális, kitapintható írásmód, amelyben a betűket, számokat és írásjeleket a papír síkjából kiemelkedő, hatpontos rendszerben elhelyezett pontok alkotják;

j) *Braille-írás taktilis formája*: a magyar ábécé betűinek érintéses formájú ábrázolása a közlést fogadó személy kezének két ujján, illetve kezeinek több ujján, a Braille írás kódolt jelrendszerének segítségével;

k) *Tadoma vibrációs módszer*: a hangzó beszédnek a beszélő személy hangszálai rezgésének, továbbá alsó állkapcsa és ajkai mozgásának, valamint arcának tapintása általi érzékelése.

2. Melléklet

Kérdőív

Kedves Kitöltő!

Bodnár Noémi vagyok, a Debreceni Egyetem hallgatója. A szakdolgozatomat a hallássérültekkel kapcsolatos témában készítem. Arra kérem, hogy töltsse ki ezt a rövid, anonim kérdőívet. Ne féljen őszintén válaszolni, hiszen az Ön személyazonosságára nem derül fény. Kérem, a teszt kitöltése során NE használjon semmiféle segítséget, és minden kérdésnél a valós véleményét írja le. Az Ön véleményére vagyok kíváncsi, a kérdésekre tehát nincsenek helyes vagy helytelen válaszok. A válaszokat harmadik fél nem láthatja. Kizárólag tudományos munkára használom fel az eredményeket. Előre is köszönöm a kérdőívre fordított idejét.

Neme:

Életkora:

Van(nak) hallássérült ismerőse(i)?

Igen, közeli ismerősök (családtag, barát)

Igen, távolabbi ismerősök.

Nincsenek, de már találkoztam ilyen emberrel.

Nincsenek, és még sosem találkoztam ilyen emberrel.

Ön melyik szót használja/használná az alábbiak közül leginkább?

Süket

Süketnéma

Siket

Siketnéma

A hallássérültek többsége nem tud beszélni. Igaz vagy hamis?

A hallássérülteknek szükségük van kommunikációs segítőre a mindennapokban. Igaz vagy hamis?

A hallássérültek nem vezethetnek autót. Igaz vagy hamis?

A hallássérültek nem szívesen barátkoznak hallókkal. Igaz vagy hamis?

A hallássérültek általában nehezen tanulják meg a hangzó nyelveket. Igaz vagy hamis?

Ön szerint hogyan kell egy hallássérülttel kommunikálni?

A jelnyelvet könnyű megtanulni. Igaz vagy hamis?

A legtöbb hallássérült nem tud írni. Igaz vagy hamis?

A jelnyelv egységes, világszerte ugyanolyan. Igaz vagy hamis?

A jelnyelv olyan, mint a pantomim, mutogatásból áll. Igaz vagy hamis?

A hallássérülteknek rosszabb a helyesírásuk, mint a hallóknak. Igaz vagy hamis?

A jelnyelvek szegényesebbek, mint a hangzó nyelvek, nem lehet annyi mindent kifejezni jelnyelven, mint a hangzó nyelveken. Igaz vagy hamis?

A jelnyelvben nincsenek káromkodások, vagy szleng. Igaz vagy hamis?

A jelnyelv nem igazán alkalmas mindennapi kommunikációra, inkább csak művészeti célokra (pl. dalok jellel kísérése). Igaz vagy hamis?

Ön szívesen ismerkedne hallássérültekkel? Válaszát, kérem, néhány mondatban indokolja.

Ön mit gondol, milyenek a hallássérültek (zárkózottak, barátságosak, stb.)?

A jelnyelv hivatalos nyelv Magyarországon. Igaz vagy hamis?

A jelnyelv nem alkalmas elvont fogalmak kifejezésére. Igaz vagy hamis?

Ön mennyit hall a hallássérültekről a mindennapokban?

Hallott már Magyarországon szervezett jelnyelvtanfolyamokról?

Gondolt már rá, hogy megtanulja a jelnyelvet, vagy el tudja képzelni, hogy a jövőben szeretné megtanulni?

3. melléklet

Kérdőív

Hány éves vagy? éves

Férfi vagy nő vagy? férfi – nő

Te hol jártál iskolába?

Debrecen, Sopron, Kaposvár, Szeged, Budapest, Vác, Eger

Egyéb:

Hallókkal együtt tanultál? igen – nem

Legmagasabb végzettséged:

nyolc osztály, érettségi, diploma

Neked milyen szakmád van?

.....

Te hol laksz most?

.....

Mióta vagy hallássérült?

- így születtem
- gyermekkorom óta

Milyen nyelveket ismersz és használsz? Melyiket tartod a legszebbnek?

.....
.....

Hogyan beszélsz (milyen nyelven)?

- a családdal:
- a munkahelyeden/iskolában:
- a barátaiddal:
- a mindennapokban:

Melyik nyelven tudod a legjobban kifejezni magad?

.....

Te hallókkal könnyen tudsz kommunikálni?

.....

A hallók jól tudnak kommunikálni a siketekkel?

.....

Neked halló barátaid vannak?

.....

Szerinted a hallók mit gondolnak a siketekről?

.....

.....

Előfordult már, hogy nem értett téged egy halló, vagy te nem értetted őt? Milyen érzés volt?

.....

.....

.....

Szerinted fontos lenne, hogy a hallók tudjanak jelezni, legalább alapszinten?

.....

Szerinted fontos, hogy a siketek ismerkedjenek, barátkozzanak hallókkal? Miért?

.....

.....

.....

Te szoktál kérni jelnyelvi tolmácsot? Miért? Hova?

.....

.....

.....

.....

.....